

Co-funded by the
European Union

Co-funded by the
Swedish International Development
Cooperation Agency

Sweden
Sverige

Zastupanje rodne perspektive u procesu pristupanja EU

Izvještaj o procjeni države

Crna Gora
2023.

Partnerska organizacija

WOMEN'S RIGHTS CENTER
CENTAR ZA ŽENSKA PRAVA

Co-funded by the
European Union

Co-funded by the
Swedish International Development
Cooperation Agency

Sweden
Sverige

Zastupanje rodne perspektive u procesu pristupanja EU

Izveštaj o procjeni države

Crna Gora
2023.

Ova publikacija je nastala uz finansijsku podršku Evropske unije a sufinansirala je Švedska agencija za međunarodni razvoj i saradnju. Njen sadržaj je isključiva odgovornost "Centra za ženska prava" i ne odražava nužno stavove Evropske unije ili Švedske agencije za razvoj i saradnju.

REAC-**IO**R
research in action

KVINNA
KVINNA

PRAVA
ZASV=

WOMEN'S RIGHTS CENTER
CENTAR ZA ŽENSKA PRAVA

Co-funded by
the European Union

Co-funded by the Swedish
International Development
Cooperation Agency

IZVJEŠTAJ O PROCJENI DRŽAVE

Zemlja: Crna Gora

Organizacija koja je sastavila izvještaj: Centar za ženska prava

Godina: 2022, izvještaj pokriva period od **1. Januara 2022. do 31. Decembra 2022.**

INTRODUCTION

Više od deset godina od početka pregovora, Crna Gora i dalje ima 30 otvorenih poglavlja, bez mogućnosti da se nijedno privremeno zatvori, barem do privremenih mjerila za klaster vladavine prava. (Poglavlje 23: *Pravda i osnovna prava* i Poglavlje 24: *Pravda, sloboda i sigurnost* su ispunjeni). Iako su akcioni planovi za njih istekli 2018. godine, nakon čega je uslijedilo usvajanje "mini akcionih planova"¹, zemlja je nastavila s implementacijom ključne reformske agende bez konkretnih smjernica, kroz fragmentarne i ishitrene zakone.² Zaključne smjernice još uvijek nisu dostavljene Crnoj Gori, osim što su zvanično zatražene³.

Umjesto da ubrza proces reformi koje se odnose na EU, kao što je navela u svom prioritarnom programu, takozvana manjinska vlada izabrana 28. aprila 2022. dovela je zemlju u još dublju političku i institucionalnu krizu. Stoga, ocjena Evropske komisije da je Crna Gora "izgubila fokus kada su u pitanju ključne reforme EU, posebno u oblasti vladavine prava"⁴ nije iznenađujuća. Kao rezultat toga, portfolio ljudskih prava i rodne ravnopravnosti ostavljen je po strani. Zvanični zaključak je da politika rodne ravnopravnosti u Crnoj Gori nije dovoljno uspješna.⁵

Kratkoročna imenovanja funkcionera, kao rezultat smjenjivanja tri vlade u periodu od dvije godine, ostavila su institucije bez institucionalnog pamćenja i stečenog znanja u integracionim

¹ Informacija sa sjednice Vlade održanoj 3. avgusta 2022. Dostupno na:

<https://www.youtube.com/watch?v=jV6k6YD7pmJw&t=16s>

² Papović, Biljana i autori: 10 prvih godina pregovora Crne Gore sa EU /kroz prizmu neispunjavanja političkih kriterijuma za članstvo. Centar za demokratsku tranziciju, 2022. Dostupno na

<https://www.cdtmn.org/analize/prvih-10-godina-pregovora-crne-gore-i-eu/>

³ Intervju sa ministarkom za evropske poslove Jovanom Marović. Više informacija na:

<https://www.portalanalitika.me/clanak/zavrсна-mjerila-za-poglavlja-23-i-24-moguće-dobiti-do-kraja-godine>

⁴ Preliminarni nalazi Radnog dokumenta (Non-paper) EK o Crnoj Gori iz 2023. godine, više na linku:

<https://www.vijesti.me/vijesti/politika/662994/non-pejper-ek-crna-gora-izgubila-fokus-na-kljucnim-eu-reformama-posebno-u-vladavini-prava>

⁵ Zvanični nalazi Srednjoročne evaluacije implementacije Nacionalne strategije za rodnu ravnopravnost 2021-2025, koju je izradilo Odjeljenje za rodnu ravnopravnost Ministarstva za ljudska i manjinska prava i predstavljeni na sjednici Radne grupe za izradu nove Akcije 2023-2024. Plan implementacije Strategije u čijem je zvaničnom članu predstavnica ČŽP. Ocjenu podržava i Izvještaj: Revizija uspjeha: Uspješnost sprovođenja politike rodne ravnopravnosti u Crnoj Gori – konačni izvještaj, koji je objavila Državna revizorska institucija, više informacija na:

<http://www.dri.co.me/doc/Izvještaj%20o%20reviziji%20uspjeha%20Uspješnost%20sprovođenja%20politike%20rodne%20ravnopravnosti.pdf>.

Implemented by:

procesima.⁶ Ove transformacije su dovele i do restrukturiranja pregovaračkih struktura. Kancelarija za evropske integracije, ranije osnovana u okviru kabineta premijera, institucionalizovana je u okviru Ministarstva za evropske poslove, dok je novoimenovani ministar preuzeo obaveze u okviru pregovaračkog procesa. Radno mjesto Nacionalnog IPA koordinatora je odvojeno od mandata glavnog pregovarača i popunjeno u skladu s tim. Ponovo su uspostavljeni Kolegijum za pregovore i Savjet za vladavinu prava.

Upravo se Delegacija EU u Crnoj Gori zajedno sa međunarodnim akterima (EK, OEBS, UNHCR) pojavila kao najvažniji kanal zagovaranja preko kojeg se ženski civilni sektor bavio najnovijim dešavanjima na nacionalnom nivou, tražeći snažniji odgovor i veći pritisak na Vladu.

Sljedeći nalazi su rezultat monitoring istraživanja⁷ Centra za ženska prava koje se sprovodi dvije godine zaredom, a na osnovu zajedničke metodologije koju su za ovu svrhu razvile partnerske organizacije.⁸ Metodologija uključuje 45 indikatora kreiranih u skladu sa rodnim akcionim planom EU III (GAP III) i revidiranom metodologijom za proširenje EU. Cilj je izmjeriti nivo i moguće trendove uvođenja rodne ravnopravnosti u procese evropskih integracija koje vode nadležni državni organi a podržava Delegacija EU u Crnoj Gori.

Metodologija korištena za sastavljanje izvještaja uključuje primarne i sekundarne izvore podataka. Obavljeni su intervjui sa ključnim referentima, izvršena je analiza sadržaja i pregled javno dostupnih dokumenata. Predstavljene nalazi pružaju vrijedan izvor kvalitativnih i kvantitativnih podataka koji se mogu koristiti za dalju komparativnu analizu i preciznije pokazuju stepen inkluzivnosti i integracije reformskih procesa vezanih za EU.

FINDINGS

KRITERIJUMI ZA OCJENU RODNE PERSPEKTIVE IZVJEŠTAJA O NAPRETKU

	2021	2022	Promjena ⁹
1. Koliko puta je pomenut rod u Izvještaju o napretku	19	31	0.5
2. Koliko se puta žene/djevojčice pominju u Izvještaju o napretku	Žene - 38 Djevojčice - 4	Žene - 34 Djevojčice - 5	0
3. Koliko su puta dječaci/muškarci pomenuti u Izvještaju o zemlji	Muškarci - 6 Dječaci - 3	Muškarci - 4 Dječaci - 3	0

⁶ Procjena je potvrđena i u istraživanju sprovedenom za potrebe izrade nove Strategije za informisanje javnosti o pristupanju Crne Gore Evropskoj uniji 2023-2026. godine. Više na: <https://www.gov.me/dokumenta/21390df2-6233-4a1b-8689-846d78dd83c0> , pg. 18.

⁷ Prvi, osnovni izvještaj o procjeni zemlje objavljen je 2021.

⁸ U okviru akcije Koalicija Unapređenje rodne ravnopravnosti kroz proces pristupanja EU (EQUAPRO).

⁹ Za svaki indikator, tabele upoređuju nalaze iz 2021. i 2022. U posljednjoj koloni svake tabele procjenjuju se promjene koristeći skalu od pet tačaka gdje "-1" ilustruje značajnu regresiju, "-0,5" označava blagu regresiju, "0" je bez promjene, "0,5" ilustruje određeno poboljšanje, a "1" je značajno poboljšanje ili **potpuna implementacija**. Ovo se koristi za procjenu ukupnog nazadovanja ili napretka u daljoj integraciji rodne perspektive u proces pristupanja EU.

4. % rodno-usmjerenih poglavlja ¹⁰	6,06% ¹¹	9,09% ¹²	0.5
5. Broj zvaničnih preporuka o rodnoj ravnopravnosti uključenih u Izvještaj o procjeni države	3	6	0.5
6. Broj drugih preporuka sa rodnom perspektivom uključenih u narativ poglavlja	5	7	0.5
7. Stepen u kojem u dovoljnoj mjeri Izvještaj o procjeni države koristi podatke razvrstane po polu	Umjereno	Umjereno	0
8. U kojoj mjeri su pitanja preporučena od strane ženskih organizacija uključena u Izvještaj o procjeni države, na osnovu vašeg znanja	Izrazito	Izrazito	0

Pominjanje roda u Izvještaju EK za 2022. godinu značajno je poraslo u odnosu na 2021. godinu, dok su direktne reference na žene i muškarce neznatno smanjene. Djevojčice i dječaci se gotovo podjednako pominju kao i prethodne godine.

Izvještaj takođe sadrži skoro udvostručen broj zvaničnih i drugih preporuka, ali se one uglavnom odnose na poglavlja 23 i 19.¹³ Međutim, postoji značajan napredak u zagovaranju rodne perspektive u poglavlju 19, koje nudi detaljan pregled položaja žena u socijalnoj politici i zapošljavanju.¹⁴ Za razliku od prethodnog izdanja, ovogodišnji izvještaj uvodi rodnu dimenziju u Poglavlje 25: Nauka i istraživanje.

Iako je obim poglavlja koja su u potpunosti rodno integrisana za 6,06%, porastao u odnosu na početnu vrijednost za 2021, još uvijek ima prostora za poboljšanje. Kada se pruža analiza konteksta određenog sektora, podatke razvrstane po polu treba koristiti u cijelom dokumentu. Prije svega, potrebno je uključiti javno dostupne podatke koji se tiču reforme javne uprave, institucionalnih struktura za koherentan sistem kreiranja politika i kadrovskih kapaciteta u odnosu na mehanizam rodne ravnopravnosti. Poglavlja o statistici, poljoprivredi i ekološkim politikama trebaju dodatno uključivanje rodne perspektive. Postoje poglavlja u kojima se nametanjem zvanične preporuke prepoznaje ranjiv položaj žena, ali sama preporuka nije povezana sa narativom poglavlja ostavljajući ga „rodno slijepim“.¹⁵ Pozivanje na Rezoluciju 1325 SB UN je izostalo u ovoj godini.

Zvanične preporuke date u Izvještaju o napretku za 2022. odnose se na:

¹⁰ Da bi poglavlje bilo rodno integrisano, moralo bi uključiti rodnu analizu, što znači posebno upućivanje na situaciju i potrebe različitih žena i djevojčica, muškaraca i dječaka u određenom sektoru. Takođe, idealno bi bilo uključiti analizu ključnih prepreka koje sprječavaju napredak u određenom sektoru/domenu kao što je, na primjer, nedostatak stambenih, zemljišnih i imovinskih prava za pristup žena ekonomskim pravima, itd.

¹¹ Dva poglavlja od ukupno 33.

¹² 3 poglavlja (Parlament, CH 19: Socijalna politika i zapošljavanje, CH 23: Osnovna prava) od 33 poglavlja.

¹³ Nova metodologija proširenja EU uglavnom pozicionira politiku rodne ravnopravnosti u Klaster 1 – Osnove procesa pristupanja (Poglavlje 23) i Klaster 3 – Konkurentnost i inkluzivni rast (Poglavlje 19).

¹⁴ Ovaj napredak bi se takođe mogao pripisati aktivnim angažmanom ČŽP u zagovaranju sa DG NEAR, Delegacijom EU i učešćem u JFS SSP Potkomitetu kojem kontinuirano dostavljamo najnovija dešavanja i doprinose u vezi sa obimom politika poglavlja 23, 24 i 19.

¹⁵ Kao što je Poglavlje 25: Nauka i istraživanje.

1. Treba unaprijediti kapacitete Parlamenta za integrisanje i nadgledanje pitanja koja se tiču rodne ravnopravnosti¹⁶.
2. Reformirati i ojačati Zavod za zapošljavanje kako bi funkcionisao kao moderni javni servis za zapošljavanje, koji osmišljava i sprovodi kvalitetne mjere aktivacije zapošljavanja, osiguravajući da su one usmjerene na mlade ljude, žene, osobe sa invaliditetom, ugrožene osobe, pripadnike manjina, uključujući Rome¹⁷;
3. Pratiti primjenu revidiranog zakona o radu, ojačati kadrovsku i institucionalnu strukturu inspekcije rada, I omogućiti da se više pažnje usmjeri na pitanja koja se tiču žena, osoba sa invaliditetom, pripadnika manjina, uključujući i Rome i ranjive grupe¹⁸;
4. Revidirati zakonodavstvo kako bi se: povećala zaštita od nasilja u porodici, diskriminacije, zločina iz mržnje i govora mržnje; pridržavati se preporuke UN-ovog Univerzalnog periodičnog pregleda za 2018. o zabrani zastarjelosti krivičnih djela mučenja i drugih oblika zlostavljanja; uskladiti u potpunosti sa Zakonom o istospolnim partnerstvima iz 2020.; kao i sa Opcionim protokolom uz Konvenciju o pravima djeteta; kriminalizovati sve oblike braka sa osobom mlađom od 18 godina i uskladiti zaštitu ličnih podataka¹⁹;
5. Unaprijediti međuinstitucionalnu saradnju radi efikasnije zaštite od svih vrsta diskriminacije, boljeg pristupa pravdi, punog uživanja procesnih prava i besplatne pravne pomoći za žrtve kršenja ljudskih prava i žrtve zločina, posebno kada su u pitanju djeca, žene, pripadnici manjina, uključujući Rome i Egipćane, kao i osobe sa invaliditetom²⁰;
6. Povećati ulaganja u istraživačke i inovativne programe i učešće u programu Horizon Europe, osiguravajući da ciljna grupa uključuje žene²¹.

Što se tiče Ostalih preporuka, i dalje se odlikuju popustljivim tonom, a u nekim slučajevima se ne fokusiraju na odgovorne aktere. U budućem izvještavanju, Evropska komisija bi trebala razmotriti upotrebu direktnijeg i strožeg jezika. Rješavanje problema treba da bude praćeno preciznim preporukama kako bi se Vladi Crne Gore dostavila precizna očekivanja.

1. Potrebno je uvesti obavezno rodno budžetiranje i dodijeliti više sredstava ženskom preduzetništvu na lokalnom nivou i takođe, osigurati zastupanje rodne perspektive na svim nivoima donošenja odluka, planiranja i implementacije politika²².
2. Neophodno je hitno iskorijeniti sve oblike diskriminacije upotrebom mehanizama pravne zaštite i korigovati duboko ukorijenjena društvena ponašanja koja degradiraju i diskriminišu žene, a čiji su rezultat slučajevi rodno zasnovanog nasilja.²³

¹⁶ Izvještaj EK o napretku 2022, strana 11: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/montenegro-report-2022_en

¹⁷ Izvještaj EK o napretku 2022, strana 95

¹⁸ Ibid.

¹⁹ Op.cit. strana 32

²⁰ Ibid.

²¹ Iako je uključena i zvanična referenca o ženama u nauci, poglavlje ostaje bez podataka razvrstanih po polu ili analize konteksta u narativu. Zagovaranje rodne perspektive bi se mogao postići u pogledu prioriternih oblasti S3, programa COST i pozivanjem Crne Gore na buduću Strategiju naučno-istraživačke djelatnosti (2022-2026) koja još uvijek nije uspostavljena. Iz tog razloga, ovo poglavlje nije uključeno u one koja su označena kao potpuno rodno usmjerena. Izvještaj EK za zemlju 2022, Poglavlje 25: Nauka i istraživanje, stranica 99.

²² Klaster o reformama, odjeljak o upravljanju. Izvještaj EK za zemlju 2022, strana 13.

²³ Izvještaj EK za zemlju 2022, strana 39

3. Crna Gora se mora baviti pitanjem rodno zasnovanog nasilja i nasilja u porodici u strategiji.²⁴
4. Crna Gora tek treba da usvoji novu strategiju zaštite od nasilja²⁵.
5. Trebalo bi učiniti više na uspostavljanju pravne zaštite za žene zaposlene po ugovorima o radu na određeno vrijeme.²⁶
6. Zbog nedostatka podataka nije moguće navesti koliko je slučajeva seksualnog uznemiravanja došlo na sud. Više se može učiniti na podizanju nivoa svijesti javnosti o ovom pitanju, kako kroz rad kancelarije Ombudsmana, tako i kroz aktivnu podršku ženskim nevladinim organizacijama²⁷.
7. Iako je završena analiza obrazovnih sistema, Crna Gora još uvijek nema kvalitativnu, budžetiranu, višegodišnju obrazovnu strategiju i plan za održive reforme. Ovo bi zahtijevalo široku diskusiju sa svim relevantnim akterima, uključujući civilno društvo koje se bavi pitanjima mladih sa invaliditetom, manjinskim grupama, kao i rodnom dimenzijom sa fokusom na specifične potrebe djevojčica i dječaka.²⁸

Preporuke ženskog civilnog sektora su opsežno zastupljene u Izvještaju o napretku za 2022. godinu. Na primjer, od 21 preporuka koju je dostavio CŽP, 11 ili više od 50% je djelimično ili u potpunosti usvojeno.²⁹ I druge civilne organizacije koje proaktivno učestvuju u pripremi izvještaja EK dijele sličan stav o inkluzivnosti samog procesa.³⁰ Međutim, oni ne prate precizno procenat uključenih preporuka, iako smatraju da se one obično uzimaju u obzir.

KRITERIJUM B. NA SASTANCIMA ODBORA ZA STABILIZACIJU I UDRUŽIVANJE RAZMATRAJU SE RODNA PITANJA

	2021	2022	Change
9. % sastanaka odbora SSP čiji dnevni red sadrži pitanja rodne ravnopravnosti	Nije moguće izvesti zaključak	Nije moguće izvesti zaključak	Nije moguće izvesti zaključak
10. % sastanaka pododbora	Nije moguće izvesti zaključak	Nije moguće izvesti zaključak ³¹	Nije moguće izvesti zaključak

²⁴ Međutim, Odjeljenje za rodnu ravnopravnost u Ministarstvu za ljudska i manjinska prava dalo je zvaničnu izjavu Evropskoj komisiji u kojoj je obrazloženo da će se RZN i nasilje u porodici baviti posebnim strateškim dokumentom, zbog čega ova preporuka nije primjenjiva. Ova informacija dobijena je radom Radne grupe za Akcioni plan 2023-2024 za implementaciju Strategije rodne ravnopravnosti 2021-2025, čija je jedna od članica predstavnica Centra za ženska prava.

²⁵ Izvještaj EK za zemlju 2022, strana 50

²⁶ Op.cit. strana 96

²⁷ Op.cit. strana 98

²⁸ Op.cit. strane 101-102

²⁹ Odnose se na politiku kojom dominiraju muškarci i verbalno zlostavljanje žena u javnom i političkom životu (str 12), nedostatke u zakonskom okviru koji reguliše finansiranje političkih partija (str. 12), nezakonito dostavljene izborne liste (strana 13), podatke o RN-u i nasilju u porodici.

³⁰ CŽP je 23. februara 2023. godine poslao upit pet NVO koje se bave GE i HR-om i zatražio da podijele svoja iskustva o saradnji sa Delegacijom EU u Crnoj Gori, uključujući i procese doprinosa godišnjim izvještajima zemalja. Tri od njih (NVO Ženska alijansa, Asocijacija Spektra i NVO Koalicija slijepih) dale su afirmativne povratne informacije o tome. Shodno tome, redovno daju priloge o rodnoj ravnopravnosti i interseksionalnoj diskriminaciji.

³¹ Detaljno objašnjenje nalazi se u narativu poglavlja.

11. U kojoj mjeri je EU konsultovala ženske organizacije prije sastanaka pododbora	Umjereno	Izrazito	0.5
12. U kojoj mjeri se zaključci odbora i pododbora SSP bave pitanjima rodne ravnopravnosti	Nije moguće izvesti zaključak	Nije moguće izvesti zaključak	Nije moguće izvesti zaključak

Crnogorsko Ministarstvo kapitalnih investicija objavilo je kratku informaciju o 11. sjednici Odbora SSP,³² koja je održana virtuelno 26. januara 2022. godine, ali bez osvrta na dnevni red. Shodno tome, iz otvorenih izvora se ne može zaključiti da li su uključena pitanja rodne ravnopravnosti. Međutim, CŽP je obaviješten da se ova pitanja uvijek razmatraju na sastancima odbora SSP i da su veoma istaknuta u poglavlju o pravdi, slobodi i bezbjednosti, zatim, u politici zapošljavanja i socijalnoj politici, kao i u političkim kriterijumima i reformi javne uprave.³³ Pored toga, pojašnjeno je da zaključci sastanaka odbora i pododbora SSP referišu na pitanja rodne ravnopravnosti u svim poglavljima u kojima se o njima inicijalno raspravljalo.³⁴ U ime EU Delegacije, CŽP je takođe obaviješten da se prije sastanaka pododbora konsultuju sve relevantne civilne organizacije, uključujući i ženske. Međutim, CŽP samo dobija pozive za sastanke Podkomiteta JLS.

Tokom izvještajne godine, rad Ministarstva za evropske poslove postao je transparentniji, a redovno su objavljivane informacije o sastancima Pododbora za SSP i pripremnim sjednicama. Međutim, izvještaji su sadržali samo tematski fokus, bez detaljnog dnevnog reda ili javno dostupnih zaključaka. Čak i u slučaju da se objave, stavljaju se u opšti i široki kontekst iz kojeg se ne mogu donijeti posebni zaključci, posebno o uključivanju pitanja rodne ravnopravnosti.³⁵ Rezultat toga je da procesi ostaju udaljeni od značajnog uticaja i doprinosa ženskog civilnog sektora.

Dinamika sesija je bila sljedeća:

1. Održane su tri tematske sjednice³⁶ RG za Poglavlje 24 i tri tematske sjednice³⁷ RG Poglavlje 23 za pripremu 11. sastanka Pododbora EU-Crna Gora za pravdu, slobodu i bezbjednost (15-16. februar)³⁸. *Na poziv Delegacije EU u Crnoj Gori, CŽP je dostavio priloge za poglavlja 23 i 24 u okviru priprema za sastanak SC. Na osnovu ovog učešća imali smo direktan pristup dnevnom redu i insistirali na uključivanju pitanja rodne ravnopravnosti.*
2. 15. sastanak Pododbora EU i Crne Gore za saobraćaj, životnu sredinu, klimatske promjene, energetiku i regionalnu politiku (8. jun).³⁹

³² Više informacija na: <https://www.gov.me/clanak/xi-sastanak-odbora-za-stabilizaciju-i-privredno-razvijanje>,

³³ Informacija je dobijena od kontakt osobe za rodna pitanja u Delegaciji EU u Crnoj Gori u pisanoj formi 28. aprila 2023. godine.

³⁴ Ibid.

³⁵ Jedan od primjera na URL:: <https://www.gov.me/clanak/uspjesno-završen-11-sastanak-pododbora-za-pravdu-slobodu-i-bezbjednost-crna-gora-da-nastavi-sa-punom-i-nedvosmislenom-implementacijom-reformi-vladavine-prava>

³⁶ O policijskoj saradnji i borbi protiv organizovanog kriminala, saradnji u građanskim i krivičnim pitanjima i borbi protiv terorizma i saradnji u pitanju narkotika.

³⁷ O osnovama, borbi protiv korupcije i o pravdi.

³⁸ Više o sastanku na: <https://www.gov.me/clanak/uspjesno-završen-11-sastanak-pododbora-za-pravdu-slobodu-i-bezbjednost-crna-gora-da-nastavi-sa-punom-i-nedvosmislenom-implementacijom-reformi-vladavine-prava>

³⁹ Više informacija na: <https://www.instagram.com/p/Ceiy-XbIM6-/?igshid=YmMyMTA2M2Y%3D>

3. 13. sastanak Pododbora EU i Crne Gore za unutrašnje tržište i konkurenciju (9. jun) ⁴⁰
4. 15. sastanak Pododbora EU i Crne Gore za trgovinu, industriju, carine i poreze (4. oktobar) ⁴¹
5. 15. sastanak Pododbora EU i Crne Gore za poljoprivredu i ribarstvo (5. oktobar) ⁴²
6. 12. sastanak Pododbora EU i Crne Gore za inovacije, ljudske resurse, informacije, društvo, socijalnu politiku (5. oktobar) ⁴³. Za potrebe ovog istraživanja, ČŽP je obaviješten da su pitanja RR također na dnevnom redu ovog pododbora. ⁴⁴.
7. 16. sastanak Pododbora EU i Crne Gore za ekonomska, finansijska pitanja i statistiku (18. oktobar) ⁴⁵

Važan događaj u okviru procesa evropskih integracija dogodio se 14. jula 2022. godine u Crnoj Gori. Savjet za stabilizaciju i pridruživanje EU i Crne Gore (SSP Vijeće) održao je 11. sastanak ⁴⁶, koji se prvi put održava u regionu Zapadnog Balkana ⁴⁷. Savjet je razmatrao strategiju pristupanja – u svjetlu Izvještaja Komisije o Crnoj Gori za 2021. Godinu. Iako ne pratimo direktno rad Savjeta SSP, želimo da istaknemo da su OCD, uključujući ČŽP ⁴⁸, pozvane na konsultacije sa visokim predstavnikom EK za spoljne poslove i sigurnosnu politiku, g. Josephom Borrellom, tokom kojih su razmatrana ključna pitanja pristupanja, uključujući i izazove u sprovođenju agende rodne ravnopravnosti. Ovo je pozitivan primjer toga kako proces može biti inkluzivan čak i na najvišim političkim nivoima pregovora.

Blagovremene pripreme za sastanke Pododbora SSP koje bi podrazumijevale razmjenu fokusiranog dnevnog reda, značajno uključujući različite ženske organizacije civilnog društva koje ulažu svoje vrijeme i resurse za podršku zemlji u reformama pristupanja EU, iuz obavezu zajedničkog praćenja zaključaka, značajno bi povećala inkluzivnost procesa.

KRITERIJUM C. OSTVARENO STRATEŠKO ANGAŽOVANJE EU NA POSTIZANJU RODNE RAVNOPRAVNOSTI NA NIVOU DRŽAVE

	2021	2022	Promjena
1. Dogovoren plan implementacije na državnom nivou za GAP III i prosljeđen glavnom sjedištu (Brisel) (indikator 5.1 GAP III)	Da	Da	0

⁴⁰ Više informacija na: <https://www.instagram.com/p/CencKGplaxz/?igshid=YmMyMTA2M2Y%3D>

⁴¹ Više informacija na: https://www.instagram.com/p/CjPuv_ICBZ/?igshid=YmMyMTA2M2Y%3D

⁴² Više informacija na: <https://www.instagram.com/p/CjS0aywoMXx/?igshid=YmMyMTA2M2Y%3D>

⁴³ Više informacija na: <https://www.instagram.com/p/CjS0aywoMXx/?igshid=YmMyMTA2M2Y%3D>

⁴⁴ Informacija je dobijena od kontakt osobe za rodna pitanja u Delegaciji EU u Crnoj Gori u pisanoj formi 28. aprila 2023. godine.

⁴⁵ Više informacija na: <https://www.instagram.com/p/CjzyPg2llKf/?igshid=YmMyMTA2M2Y%3D>

⁴⁶ Sastankom je predsjedavao g. Josep Borrell Fontelles, visoki predstavnik za spoljne poslove i sigurnosnu politiku. G. Olivér Várhelyi, komesar za susjedstvo i proširenje, predstavljao je Evropsku komisiju. Crnu Goru je predstavljao premijer Dritan Abazović.

⁴⁷ Više o sastanku na: <https://womensrightscenter.org/izvjestaj-o-napretku-zemlje-za-2021/>

⁴⁸ Više o sastanku na: <https://www.facebook.com/womensrightscenter.mne/posts/pfbid0iXmdTj12cmwQevuQEydfX97Sh4rK7jkwrfMMxeKTmgCdEWz1E6HDFi3y4avt2NyYl>

2. Ženske organizacije civilnog društva konsultovane povodom praćenja i implementacije CLIP-a	N/P	Da	Nije moguće izvesti zaključak
3. Rodni profil zemlje sproveden / ažuriran	Da	Ne	0
4. Sprovedena/ažurirana potpuna rodna analiza	Ne	Ne	0
5. Broj sektorskih rodni analiza za prioritetne oblasti u okviru programskog ciklusa 2021-2027 izrađenih i prosljeđenih u sjedište (Brisel) (indikator 5.2)	1	3 <i>((javna uprava, medijski sektor, politike zapošljavanja i socijalne politike))</i>	0.5
6. Stepenu u kojem se Delegacija EU uključuje u dijalog o rodnoj ravnopravnosti sa vladama, nacionalnim mehanizmima za rodnu ravnopravnost, parlamentima i drugim institucionalnim akterima (indikator 7.1)	U velikoj mjeri	U velikoj mjeri	0
7. Stepenu u kome je Delegacija EU konsultovala civilno društvo za razvoj plana implementacije na državnom nivou, uključujući i ženske organizacije	U velikoj mjeri	Potpuno	1
8. Stepenu u kojem se Delegacija EU uključuje u dijalog o rodnoj ravnopravnosti sa civilnim društvom, uključujući ženske organizacije (indikator 7.2)	U velikoj mjeri	U velikoj mjeri	0
9. Stepenu u kojem se Delegacija EU uključuje u dijalog sa civilnim društvom o pitanjima žena, mira i sigurnosti u partnerskim zemljama (indikator 7.2)	Nimalo	Nimalo	0

U 2022. nije bilo inicijativa za reviziju CLIP-a. Konsultativni sastanak na kojem će se razmatrati napredak u implementaciji CLIP-a (usvojenog 2021.) zakazan je za maj 2023. godine, a pozvane su i OCD. Cilj sastanka je razmjena informacija o postignutim rezultatima, kao i izazovima s u ostvarivanju ciljeva postavljenih u CLIP-u, rodno zagovaranja u prioritetnim oblastima državnog/regionalnog programiranja i modaliteta implementacije, akcijama usmjerenim na rodnu ravnopravnost, kao i politika i političkog dijaloga U pozivnom pismu⁴⁹ je naglašeno da su OCD dobrodošle da podijele svoja iskustva u oblasti rodne ravnopravnosti i izazove sa kojima se suočavaju u svakodnevnom radu.

⁴⁹Poziv na konsultativni sastanak radi razgovora o napretku u implementaciji Plana implementacije na državnom nivou – CLIP, koji je izradila Delegacija EU u Crnoj Gori u julu 2021. godine, primljen je 10. maja 2023. GFP u Delegaciji EU u Crnoj Gori, odnosno, u toku pisanja ovog izvještaja. Nakon sastanka, ČŽP je dostavio opsežne komentare za potrebe revizije CLIP-a, koja se odvija u izvještaju

Profil rodne ravnopravnosti (GEP)⁵⁰ objavljen je 2021. godine kao podrška pripremi CLIP-a i od tada nije ažuriran. Crna Gora još uvijek nema izrađenu sveobuhvatnu rodnu analizu.

Rodna analiza reforme javne uprave (koju je izradio CŽP)⁵¹ objavljena je početkom 2022. godine. Rodna sektorska analiza koja pokriva politike zapošljavanja i socijalne politike, koja će obezbijediti informacije za Operativni program u toj oblasti za period 2024-2026, izrađena je 2022. godine i dostavljena je Briselu i crnogorskoj vlasti.⁵² UNDP u Crnoj Gori je izradio rodne analize vezane za medijski sektor: *Priručnik za rodno odgovorno novinarstvo*⁵³, *Rodno ogledalo medija u Crnoj Gori*⁵⁴, *Analizu medijske pravne regulative iz rodne perspektive*⁵⁵; zatim, za javnu upravu: *Rodno odgovorna komunikacija u javnoj upravi*, *Priručnik za rodno odgovornu komunikaciju u javnoj upravi*⁵⁶, kao i *Preporuke za unapređenje strateškog okvira za rodno odgovornu komunikaciju*.⁵⁷

Tokom izvještajne godine i kao dio ove akcije, korisnici pod-grantova CŽP su izradili nekoliko sektorskih rodni analiza u pogledu različitih aspekata procesa pristupanja EU. One se odnose na Potencijale ranih EU integracija za rodnu ravnopravnost u Crnoj Gori (izradio Institut Alternativa)⁵⁸

; Rodna analiza uključivanja LGBT žena i TIRV-a u medijsko izvještavanje na nacionalnom nivou i Rodna analiza uključivanja LGBT žena i TIRV-a u Crnogorske programe za pristupanje EU (MPAEU) za period 2018-2022. (izradilo je LGBTIQ udruženje Queer Montenegro)⁵⁹; Uključivanje žena sa invaliditetom u proces evropskih integracija (izradilo je Udruženje mladih sa hendikepom Crne Gore)⁶⁰, Analiza seksualnog i reproduktivnog zdravlja osoba sa invaliditetom sa posebnim

⁵⁰ UNDP, Ministarstvo pravde, ljudskih i manjinskih prava i EU, Profil rodne ravnopravnosti, jul 2021.

⁵¹ CŽP, Rodna ravnopravnost u javnoj upravi u Crnoj Gori, januar 2022.

⁵² Informaciju je GFP podijelio u Delegaciji EU u pisanoj formi 28. aprila 2023

⁵³ Publikacija je dostupna na: <https://www.undp.org/cnr/montenegro/publications/prirucnik-za-rodno-odgovorno-novinarstvo>

⁵⁴ Publikacija je dostupna na: <https://www.undp.org/cnr/montenegro/publications/rodno-ogledalo-medija-u-crnoj-gori>

⁵⁵ Publikacija je dostupna na: <https://www.undp.org/cnr/montenegro/publications/analiza-medijske-pravne-regulative-iz-rodne-perspektive>

⁵⁶ Publikacija je dostupna na: <https://www.undp.org/cnr/montenegro/publications/prirucnik-za-rodno-odgovorno-komuniciranje-u-javnoj-upravi>

⁵⁷ Publikacija je dostupna na: <https://www.undp.org/cnr/montenegro/publications/preporuke-za-unapredenje-strateskog-okvira-za-rodno-odgovorno-komuniciranje>

⁵⁸ Institut Alternativa identifikovao je 17 novih institucionalnih mehanizama na nivou EU koji se mogu uvrstiti u zajedničko regionalno zagovaranje i strategije zainteresovanih strana, nudeći nove kanale zagovaranja za promovisanje rodne ravnopravnosti na nivou EU. Analiza je ponuđena Ministarstvu evropskih poslova kao alat za buduću implementaciju, što je resorno ministarstvo više nego pozdravilo. Dostupno na: <https://institut-alternativa.org/potencijali-rane-integracije-crne-gore-u-eu-okvir-za-postizanje-rodne-ravnopravnosti/>

⁵⁹ Ove analize se bave detaljnim izostavljanjem prethodnih strategija, pokazujući stepen strukturalnog nemara prema LBTQ ženama i TIRV osobama i njihovu nevidljivost u nacionalnim politikama, sa posebnim fokusom na poglavlja 10 (Informatičko društvo i mediji), 19 (Socijalna politika i zapošljavanje), 20 (Preduzetništvo i industrijska politika), 23 (Pravosuđe i osnove), 24 (Pravda, sloboda i sigurnost), 26 (Obrazovanje i kultura) i 28 (Zaštita potrošača i zdravlja). Više informacija na:

<http://www.prcentar.me/clanak/ljudska-prava-ena-i-rodna-ravnopravnost-nijesu-prioritet-u-procesu-prikljuenja-eu/2167>

⁶⁰ Ocijenjen je zakonodavni i strateški okvir usvojen u procesu usklađivanja sa pravnim tekovinama EU. Istraživanje je pokazalo da su OCD koje rade sa WWD obično isključene iz procesa kreiranja politika, ili se često ne shvataju ozbiljno ako učestvuju u radnim grupama, Objava na: <https://umhcg.com/publikacije/>

fokusom na žene (izradio Savez slijepih)⁶¹; Čija je naša rodna ravnopravnost? - ljudska prava TIRV osoba u Crnoj Gori u vezi sa rodnom ravnopravnošću i procesom pristupanja Evropskoj uniji (izradila asocijacija Spektra).⁶²

Proces pristupanja je ključni kanal za kontinuirani politički i politički dijalog u cilju promovisanja i praćenja napretka u oblasti rodne ravnopravnosti ka potpunom usklađivanju sa *acquis-em* EU o rodnoj ravnopravnosti i nediskriminaciji u ključnim prioritetnim sektorima. Doprinos EUD rodnoj ravnopravnosti u Crnoj Gori se kanališe kroz redovne političke dijaloge sa Vladom Crne Gore, Parlamentom, državama članicama i finansijsku pomoć različitim akterima.⁶³ Redovno se organizuju sastanci sa ambasadorima, ali nije jasno da li se bave pitanjima rodne ravnopravnosti, barem iz javno dostupnih izvora. Delegacija EU u Crnoj Gori takođe podržava rad organizacija civilnog društva⁶⁴, univerzitetima⁶⁵, poslovnom zajednicom kroz obezbjeđivanje vrijednih grantova za podršku ženskom preduzetništvu⁶⁶, itd. Međutim, uvek postoji prostor za unaprjeđenje političkog dijaloga sa ženskim OCD, u skladu sa obavezama u GAP-u III, imajući u vidu stručnost ženskih OCD u ovoj oblasti i njihov doprinos demokratskom društvu.

Tokom 2022. godine organizovano je više od 20 događaja posvećenih rodnoj ravnopravnosti, među kojima i brifing sa ženskim OCD i ženama o pozicijama donošenja odluka⁶⁷. Šefica Misije pokrenula je brojna pitanja u vezi sa položajem žena u društvu i institucionalnom zaštitom

⁶¹ Izveštavano je o neinkluzivnosti zdravstvenog sistema u Crnoj Gori u odnosu na osobe sa invaliditetom, dok politike u okviru poglavlja 28, koje se konkretno bavi seksualnim i reproduktivnim zdravljem, zanemaruju potrebe OSI i OSI kao posebno ranjive grupe. Nalazi istraživanja su pokazali da su žene sa invaliditetom više diskriminisane u zdravstvenom sistemu u odnosu na muškarce sa invaliditetom. Objava na:

<https://youtu.be/N1xWfo8xEu8>

⁶² Monitoring istraživanje se bavi različitim sektorima kao što su obrazovanje, zdravstvo, mediji, ekonomsko osnaživanje, sistem socijalne zaštite i daje pregled položaja i strukturne i sistematske isključenosti ovih grupa. Dostupno na:

<https://asocijaciaspektra.files.wordpress.com/2023/04/cija-je-nasa-rodna-ravnopravnost-izvjestaj-1.pdf>

⁶³ Paragraf je preuzet iz pismenog odgovora GFP-a u Delegaciji EU.

⁶⁴ Na primjer:

<https://www.facebook.com/EUDeMontenegro/posts/pfbid02Qgg9mcix6ixe01Vk6BUvarPBpFAsseeWa7Fwwvng8eGQeGpyObGPpkmq1Gm1Ip1zl>

⁶⁵ Link za informacije o događaju na Pravnom fakultetu:

<https://www.facebook.com/EUDeMontenegro/posts/pfbid0EijMuWYgtHyEQwRubQz2QHc1m8DFiubLSBxfqsYGy2vVdVx4JkVGoY6hAPS1Rfivl>

⁶⁶ Više informacija na:

<https://www.facebook.com/EUDeMontenegro/posts/pfbid0z0g13PB8WuUR1RjJhbtFk9YdaUXeeRePNYqdVhYMviXKnnX2bxmHPwpvedVNFfUjRl>. EUDEL je potpisao agendu za ekonomsko osnaživanje žena, više informacija na:

<https://www.facebook.com/EUDeMontenegro/posts/pfbid0h1dwYAvuRaNw9igTb3cvOrzjW2dNmKF5gv7KxTmQNKb2ASRnwKR9ANMAFQiLGRbl>. Informacije o događaju:

https://www.facebook.com/EUDeMontenegro/posts/pfbid02t3puWDvhw8qm5zVmDtXGT8BxFPaUHW_e14chFKabgRecs9dHVAxPRGR8ErmocPVYVl

⁶⁷ Više informacija na:

<https://www.facebook.com/EUDeMontenegro/posts/pfbid02UB9jVN17JEvtEorYDY4Pfi5WeixwsSwpr2fEG7JLTyWQt22Jj14gV8EbH7b3tQ8jl>

njihovih prava⁶⁸, takođe je pokrenula kampanju i učestvovala na događajima tokom 8. marta⁶⁹ i 16 dana aktivizma,⁷⁰ posebno na temu rodno zasnovanog nasilja i nasilja u porodici kao gorućim društvenim, zdravstvenim i sigurnosnim problemima⁷¹. Delegacija EU je podržala LGBTIQI zajednicu tokom Montenegro Prajda⁷², učestvovala na njihovim događajima i oštro reagovala u nekoliko navrata napada na njihove prostorije.⁷³

OCD smatraju da saradnja sa Delegacijom EU postoji, iako može biti strukturiranija i fokusiranija⁷⁴. S druge strane, Delegacija EU smatra da postoji redovan dijalog sa civilnim društvom, koji se uglavnom tiče različitih konsultacija za političko izvještavanje EUD-a, organizacije pododбора i recenzija. Prema njihovim riječima, uvijek se konsultuju ženske OCD, posebno po pitanju ljudskih prava, socijalne politike i politike zapošljavanja, reforme javne uprave, dobrog upravljanja itd⁷⁵.

Posebnu pažnju treba posvetiti uključivanju ženskih OCD u godišnje Zajedničke sastanke Konsultativnog komiteta OCD između EU i Crne Gore, iz kojih je isključena rodna perspektiva jer nema predstavnika ženskih OCD među članstvom ili zvanicama⁷⁶.

⁶⁸ Informacije o događaju:

<https://www.facebook.com/EUDeMontenegro/posts/pfbid0PeW5KAmHszsMT4BcvtBEIYW6NSE6nbXuooCerSmQijLBeQSaMXZCg7iu1kp19P5l>, takođe:

<https://www.facebook.com/EUDeMontenegro/posts/pfbid0KUbrQG2VfSmu6jnsnVNFjimeGXTT52Zz5DrGxAoX7mc6GcCbCmtbtSdABwqeov65l>. Organizovan je i događaj na temu besplatne pravne pomoći:

<https://www.facebook.com/EUDeMontenegro/posts/pfbid02FL1acZSq2rvPZUzzVrwYWswWpBEb6ZSbKKMEybc8ojHRVvNBbj1VoyZFFMDMAknWl>

⁶⁹ Više informacija na:

<https://www.facebook.com/EUDeMontenegro/posts/pfbid0e7TJ24dyjZTanrSoa27zuMHe6f78VpiLpTNcNbfHfv9bWyYzweVuzRAe9SY7egx3l>

⁷⁰ Više informacija na: <https://www.facebook.com/watch/?v=549906100314003>, see also:

<https://www.facebook.com/EUDeMontenegro/posts/pfbid0LsR9gEXievHrkMXC12vSRSpphoKgZbaMplnPnMkLoAx8TPwtFUMwE56DGPdXv2Pbl>

⁷¹ Više informacija na:

<https://www.facebook.com/EUDeMontenegro/posts/pfbid02TqVZ9eWaMJTbrvC2S1wVcoVklSWg5qnXqsTYWlmSnAE8mYi6bCDFQdBAmDyVVhmZl>

⁷² Više informacija na:

<https://www.facebook.com/EUDeMontenegro/posts/pfbid02xSBCd14iGZm8iyiokoDESbJGctt9ha2phVwSXD4neSqcA218jzHwkkt6SNHNRZl>

⁷³ 73 Reakciju možete pročitati ovdje:

<https://www.facebook.com/EUDeMontenegro/posts/pfbid0DhSEaGkAVh72erBLz4LhDy1NBB9ShWUKo67>

8gF7ZcUTCz8A8jnsKwSk6rofmmUz3l?_cft_[0]=AZVHL8a-

ITsLFBEBa91MQFzXidpCLmE03hP7zjR89B6iZT8m8R8zz5w-S_aiYKaz3UjtGb-

8uWaVKm7kLxymveyjjWwihR4cvsoygf7009G9oTBtZ0tekihlllg_U3i21ESPW5XqS2ozoJAmbCALcBo15c5Aja

Y44I5otkMGtS0yWbT8q6auqPPRllKyizjVuw&_tn_=%2CO%2CP-R

⁷⁴ Na primjer, iz Udruženja OCD Spektra navode da su redovno pozivani na EU događaje posvećene transrodnim pravima, kao i da su zvaničnici EU uvijek odgovorni i da ih podržavaju, ali nisu dobili pozive na događaje o rodnoj ravnopravnosti općenito. OCD Unija slijepih ima bilateralnu saradnje koja se njeguje kroz povremene sastanke sa kontakt osobama za ljudska prava u Delegaciji. U nekoliko navrata je bila pozvana i OCD Ženska alijansa, ali u zavisnosti od strukture učesnika, ponekad se desi da se rodna ravnopravnost „izgubi“ između drugih važnih pitanja poput ekologije ili borbe protiv korupcije. Napomena: WRC je 23. februara 2023. godine poslao upit na adrese pet nevladinih organizacija koje se bave GE i HR i tražeći da podijele svoja iskustva o saradnji sa Delegacijom EU u Crnoj Gori. Dobili smo povratne informacije od tri organizacije (NVO Ženska alijansa, NVO Udruženje Spectra i NVO Koalicija slijepih).

⁷⁵ Informacije koje dijeli GFP u Delegaciji EU, isto kao gore.

⁷⁶ 15. sastanak je održan u hibridnom režimu, 11. aprila 2022. Više informacija o događaju nalazi se u izvještaju Vlade o implementaciji preporuka EK januar - jun 2022. Informacije o 16. sastanku nalaze se na URL: <https://www.eu.me/sjutra-sesnaesti-sastanak-zajednickog-konsultativnog-odbora-izmedju-eu-i->

Dijalog sa civilnim društvom o ženama, miru i sigurnosti između Delegacije EU i ženskih OCD još uvijek nije uspostavljen.

KRITERIJUM D. EU ZASTUPA RODNU PERSPEKTIVU U SVIM AKCIJAMA I CILJANIM AKCIJAMA

	2021	2022	Promjena
1. Broj i procenat novih rodno odgovornih/usmjerenih akcija (GM1 + GM2) na nivou zemlje (indikator 1.1 GAP III)	100%	3 or 100%	0
2. Broj i % novih rodno usmjerenih akcija (GM2) sprovedenih iz nacionalne alokacije (indikator 1.2 GAP III)	0	0	0
3. Ukupno finansiranje za unapređenje rodne ravnopravnosti na nivou zemlje (GM1 + GM2) (indikator 1.3 GAP III)	U prosjeku 33 517 million EUR	U prosjeku 37.720.000 ⁷⁷	0.5
4. Iznos sredstava usmjeren prema ženskim organizacijama i pokretima na nivou zemlje (indikator 1.4 GAP III)	Nije moguće izvesti zaključak	Nije moguće izvesti zaključak	Nije moguće izvesti zaključak
5. % novih akcija koje podržavaju reforme upravljanja javnim finansijama koje uključuju komponentu rodnog budžetiranja (indikator 3.1 GAP III)	N/A	33% (1 od 3)	Nije moguće izvesti zaključak

Tokom 2021. godine programirano je pet akcionih dokumenata za IPA III⁷⁸. Kao nastavak, 2022. godine potpisana su tri aneksa – akcioni planovi za implementaciju AD i svi označeni sa GM1. Iako je rodna komponenta ovih aneksa **poboljšana u odnosu na osnovne akcione dokumente**, oni još uvijek ne ispunjavaju sve potrebne kriterijume da bi bili označeni sa GM1. Pored prisustva barem *jednog eksplicitnog cilja rodne ravnopravnosti*, ali bez pratećeg *indikatora*, te u nekim podacima AD *razvrstanih po polu*, još uvijek postoji prostor za poboljšanje *rodne analize i praćenja preporuka*, kao i *posvećenosti praćenju i izvještavanju* o rezultatima rodne ravnopravnosti postignutim akcijom. Kao i u prethodnoj godini, rodno odgovorno budžetiranje i srodna alokacija sredstava se ne mogu pratiti. Ukupan iznos za realizaciju aktivnosti je 37.720.000 EUR. Iako je civilno društvo prepoznato kao važan partner, iznos sredstava usmjerenih prema ženskim organizacijama u zemlji ne može se izmjeriti jer metodologija rodnih markera ne dozvoljava razlikovanje po korisnicama. Međutim, zaposleni u Odjeljenju za IPA Ministarstva za evropske poslove redovno vrše evaluaciju potpisanih ugovora, što otvara mogućnost da se sprovede i

[crne-gore/](https://www.eesc.europa.eu/en/sections-other-bodies/other/eu-montenegro-joint-consultative-committee-jcc/events), više o JCC at URL: <https://www.eesc.europa.eu/en/sections-other-bodies/other/eu-montenegro-joint-consultative-committee-jcc/events>

⁷⁷ Iznos se odnosi na ukupnu vrijednost sva tri AD, iako nije moguće pratiti tačan iznos sredstava dodijeljenih za podršku ciljevima rodne ravnopravnosti u GM1 aktivnostima..

⁷⁸ Instrument za evropske integracije; EU za životnu sredinu i klimatsku akciju; EU za povezanost i zelenu agendu; EU za sektor poljoprivrede; EU instrument za reforme, na URL: https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/enlargement-policy/overview-instrument-pre-accession-assistance/montenegro-financial-assistance-under-ipa-ii_en

praćenje ovih sredstava⁷⁹. Potencijalnu prepreku predstavlja nedostatak rodni indikatora u samom AD i posljedično njegovom isključenju iz ugovorenih aktivnosti⁸⁰.

KRITERIJUM E. EU DAJE PRIMJER

	2021	2022	Promjena
1. Broj i procenat žena na višim i srednjim rukovodećim pozicijama u Delegaciji/kancelariji EU (indikator 10.1 GAP III)	57%	57%	0
2. % menadžmenta obučenog o rodnoj ravnopravnosti i GAP-u III u Delegaciji EU i misiji CSDP (indikator 10.2)	14% ⁸¹	71%	0.5
3. % menadžmenta obučenih o ženama, miru i sigurnosti u Delegaciji EU i misiji ZBOP (indikator 10.2)	Nimalo	Nimalo	0
4. Broj savjetnika/fokalnih tačaka za rodna pitanja u Delegaciji EU i misiji CSDP-a	2	2	0

Žene na višim i srednjim rukovodećim pozicijama u Delegaciji EU su 57%, odnosno četiri od ukupno sedam (dvije više i dvije srednje rukovodeće pozicije), kao i prethodne godine, dok ostale pokrivaju muškarci. Na čelu delegacije je žena.

Vidljiv je napredak u poboljšanju znanja o rodnoj ravnopravnosti među višim rukovodećim osobljem Delegacije EU. Pet od sedam menadžera je prošlo obuku o rodnoj ravnopravnosti ili 71%, što čini povećanje od više od 50% obučenih menadžera u odnosu na osnovnu vrijednost⁸². Još uvijek nijedan član menadžmenta nije obučen o pitanjima žena, mira i sigurnosti.

U odnosu na 2021. godinu, nije došlo do promjene u pogledu položaja kontakt osobe za rodna pitanja (GFP) u EU delegaciji. Položaj nije unaprijeđen kroz formalni opis posla, niti u posao sa punim radnim vremenom. Jedan član osoblja nastavlja da nadgleda rodna pitanja u *Odjeljenju za saradnju* i radi na projektima i finansijskoj podršci, dok jedan član osoblja u *Političkom odjeljenju* nadgleda rodna pitanja sa političkog i izvještajnog aspekta.

KRITERIJUM F. VLADA USVAJA ZAKONODAVSTVO U SKLADU SA ACQUIS COMMUNAUTAIRE EU O RODNOJ RAVNOPRAVNOSTI I KONSULTUJE SE SA ŽENSKIM ORGANIZACIJAMA

	2021	2022	Promjena
--	------	------	----------

⁷⁹ „Što se tiče prethodnih projekata koji su bili fokusirani na rodnu ravnopravnost, radi se o IPA 2010 Gender Programu u vrijednosti od 750.000 eura i IPA 2014 Podrška politikama protiv diskriminacije i rodne ravnopravnosti u vrijednosti od 908.000 eura. Kao što smo usmeno razgovarali, svaki akcioni dokument mora sadržati zastupanje rodni politika, ali je pitanje kako će se to implementirati u praksi.” - poruku je putem e-maila podijelila Irena Bošović, savjetnica glavnog pregovarača i šef sektora za fondove EU. poštom 31.05.2013.

⁸⁰ Mišljenje koje je sa ČŽP timom podijelila Irena Bošković, savjetnica glavnog pregovarača i šefica sektora za EU fondove, tokom sastanka održanog 17.05.2023.

⁸¹Jedan od sedam. Isti izvor informacija.

⁸² U 2021. godini, samo je jedan od sedam zaposlenika višeg menadžmenta (ili 14%) bio obučen za GE. Isti izvor informacija

1. U kojoj mjeri se rodna ravnopravnost obrađuje u Nacionalnom programu za usvajanje acquis-a (NPAA)	Minimalno	Minimalno	0
2. U kojoj mjeri su ključni zakoni o rodnoj ravnopravnosti i pristupanju EU otvoreni za javne konsultacije	Potpuno	Umjereno	-0.5 ↓
3. U kojoj mjeri se uzimaju u obzir doprinosi ženskih organizacija u vezi zakona / amandmana / politika u skladu sa pravnim tekovinama EU o rodnoj ravnopravnosti	Umjereno	Umjereno	0
4. U kojoj mjeri su nove sektorske strategije javno dostupne	Potpuno https://javnepolitike.me	Potpuno https://javnepolitike.me	1
5. Stepen u kojem nove sektorske strategije zagovaraju rodnu ravnopravnost	Minimalno	Minimalno/37%	0
6. % sektorskih radnih grupa (ili sličnih) sa uključenim/zastupljenim organizacijama za ženska prava	14% ⁸³	Nimalo	-0.5 ↓

Novi Program pristupanja EU 2023-2024 (MPAEU) bio je predmet javne rasprave⁸⁴. Resorno ministarstvo dobilo je ukupno četiri adrese⁸⁵. Otprilike 75% komentara ČŽP je u potpunosti ili djelimično usvojeno. U predloženom dokumentu postoji 10 direktnih referenci na rodnu ravnopravnost, od ukupno 521, ili manje od 2%.

Usvajanje zakona o rodnoj ravnopravnosti predviđeno je kroz poglavlja 19 i 23 i odnosi se na:

Zakoni:

1. Zakon o zabrani diskriminacije – prvobitno planirano za 2022. godinu, ali produženo za 2023. godinu;
2. Zakon o pravnom priznavanju roda na osnovu samoopredjeljenja;
3. Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o zaštiti od nasilja u porodici;

Strategije:

4. Nacionalni dokument za implementaciju Konvencije Savjeta Evrope o suzbijanju i prevenciji nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Istanbulska konvencija) - dokument je prebačen u novi MPEU zbog kašnjenja sa implementacijom prethodne godine.
5. Strategija za unaprjeđenje kvaliteta života LGBTI osoba u Crnoj Gori za period 2024-2028, sa Akcionim planom za 2024. godinu.

Akcionni planovi:

6. 2023-2024 Akcioni plan za implementaciju Nacionalne strategije za rodnu ravnopravnost 2021-2025.

⁸³ 2 od 33, detaljnije o strukturi radnih grupa za pregovaračka poglavlja na: <https://www.eu.me/>

⁸⁴ Link za dokument: <https://www.gov.me/clanak/okrugli-sto-povodom-izrade-programa-pristupanja-crne-gore-evropskoj-uniji-2023-2024>

⁸⁵ Od: CSO „Montenegro Pan-European Union“, LGBTIQ udruženja „Kvir Montenegro“, kompanije „Invent d.o.o.“ i „Centra za ženska prava“

7. 2024 – 2025 Akcioni plan za sprovođenje Strategije za zaštitu osoba sa invaliditetom od diskriminacije i unapređenje ravnopravnosti.
8. 2023 Akcioni plan za sprovođenje Strategije za unapređenje kvaliteta života LGBTI osoba u Crnoj Gori za period 2019-2023.
9. 2023-2024 Akcioni plan Strategije razvoja ženskog preduzetništva u Crnoj Gori 2021-2024.
10. 2024-2025 Akcioni plan za sprovođenje Strategije socijalnog uključivanja Roma i Egipćana u Crnoj Gori 2021-2025.

Ono što se može objaviti je struktura samog MPEU. Prethodna izdanja (kao za 2019-2020) bila su podijeljena u dva dijela: a) *sadašnji* MPEU (koji predstavlja dvogodišnji plan usklađivanja zakonodavstva uglavnom prikazanog kroz tabele) i b) *prošireni* dokument, u kojemu je ažuriran status svega što je urađeno u pravcu usaglašavanja za svako poglavlje, kumulativno⁸⁶. Iako je Ministarstvo za evropske poslove odgovorilo⁸⁷ da su statusni elaborati uklonjeni radi racionalizacije dokumenta, bilo bi više nego korisno da se oni unesu u buduće dokumente kako bi se na mjerljiviji način pratila dinamika pristupanja.

Narativi takođe trebaju da uključe i definišu kratkoročne i srednjoročne prioritete vezane za određeni sektor.

Ključni zakoni o rodnoj ravnopravnosti i pristupanju EU su umjereno otvoreni za javne konsultacije. Objavljivani su na internet platformi euprava.me do avgusta 2022. godine⁸⁸. Javni pozivi su potom premješteni na službenu web stranicu Vlade, koja se trenutno koristi za objavljivanje o zakonodavnim inicijativama. Međutim, nisu sva ministarstva vodila javne konsultacije prilikom izrade zakona i strategija. Štaviše, značajan broj zakona je usvojen bez prethodne konsultacije sa civilnim društvom⁸⁹.

Odluke o članovima sektorskih radnih grupa se povremeno objavljuju. Kao rezultat toga, samo 4 odluke, od 62 javna poziva za OCD tokom 2022. godine su javne⁹⁰. U ovim sektorskim grupama nema predstavnika ženskih organizacija civilnog društva, barem prema dostupnim podacima.

U 2022. godini ministarstva su nastavila da imenuju predstavnike OCD u radne grupe zadužene za izradu zakona i nacionalnih strategija u svojim oblastima⁹¹. Ženske OCD koriste ovaj kanal uticaja kada je to moguće. Ono što se može poboljšati je dinamika sastanaka. I dalje se dešava da se sastanci radnih grupa otkazuju ili uopšte ne organizuju, zbog nemogućnosti nekih članova (uglavnom predstavnika ministarstava) da učestvuju, a komunikacija se umjesto toga odvija

⁸⁶ Ovaj komentar je tokom javne rasprave dala OCD „Panevropska unija“ koju je predvodila bivša ministarka za evropske integracije i profesorka Univerziteta Crne Gore dr Gordana Đurović sa višegodišnjim iskustvom u evropskim integracijama. Više informacija o izvještaju o javnoj raspravi:

<https://wapi.gov.me/download-preview/753bf255-9104-442e-96d4-363b270b7517?version=1.0>

⁸⁸ Međutim, s obzirom da su organizovani hakerski napadi na infrastrukturu IT vlade trajali nekoliko mjeseci, oni bi mogli biti potencijalni razlog za nefunkcionisanje platforme.

<https://eusluge.euprava.me/eParticipacija/Rasprave/>

⁸⁹ Izveštaj Evropske komisije za 2022. godinu, strana 14. Studija slučaja: Proces konsolidacije ugovora sa Srpskom pravoslavnom crkvom, koji je prvobitno planiran da se razvije u saradnji sa OCD HRA, može se smatrati negativnim uticajem na ukupnu saradnju i poziciju OCD u zemlji. Naime, Vlada je imenovala ozloglašnog advokata SPC, već poznatog po mizoginiji, govoru mržnje i javno izrečenim prijetnjama LGBTQ osobama. Ovakav prijedlog natjerao je dvije pravne ekspertkinje (jedna iz OCD HRA) da javno protestuju i povuku se iz Komisije, što je izazvalo daljnji izliv govora mržnje i javnih uvreda koje su braniteljicama ljudskih prava uputili isti advokat i osobe bliske crkvi, a koji se nije suočio sa bilo kakvim zvaničnim poslasticama za takvo neetičko ponašanje. Premijer nije reagovao na takvo ponašanje, niti je povukao svoju kandidaturu, na zahtev OCD koje se bave ljudskim pravima. Štaviše, dokument je usvojen u strogoj tajnosti bez javno dostupnog teksta ugovora. Protestno pismo dostupno je na: [https://www.hraction.org/2022/07/22/akcija-za-ljudska-prava-nece-ucestvovati-u-strucnom-timu-ciji-clan-promovise-homofobiju-i-seksizam](https://www.hrraction.org/2022/07/22/akcija-za-ljudska-prava-nece-ucestvovati-u-strucnom-timu-ciji-clan-promovise-homofobiju-i-seksizam)

⁹⁰ Detaljan pregled dostupan je na: <https://eusluge.euprava.me/eParticipacija/RadneGrupe/>

⁹¹ Kao što je učešće ČŽP u RG za izmjenu Krivičnog zakonika i Zakonika o krivičnom postupku.

putem mejla ili bilateralno (ako se ikada organizuje) sa svakim članom pojedinačno⁹². Ovo utiče na suštinski uvid u cjelokupni proces i ograničava stepen uticaja OCD.

Od 57 sektorskih strategija, dostupnih na sajtu generalnog sekretara Vlade - www.javnepolitike.me, koje se trenutno sprovode u Crnoj Gori, samo 3 strategije su rodno transformativne (GM2), odnosno postizanje rodne ravnopravnosti je njihov osnovni cilj; Za 14 strategija se može reći da su rodno usmjerene, 4 strategije su djelimično integrisane, dok je čak 36 strategija potpuno rodno slijepo⁹³. Ukratko, 21 strategija je u potpunosti ili djelimično rodno usmjerena ili približno. 37% od ukupnog broja. Vlada je u 2022. godini usvojila samo jednu strategiju koja se odnosi na saradnju organa državne uprave i nevladinih organizacija za period 2022-2026, koja upućuje na pitanja roda u dijelu *Horizontalna pitanja*, pa je djelimično rodno usmjerena⁹⁴.

Pregovaračku strukturu čini ukupno 648 članova, od kojih su 422 žene. Među 30 predstavnika OCD, 18 su žene. Takođe, od ukupno 27 radnih grupa sa imenovanim čelnicima radnih grupa, žene su na čelu preko 17 njih, ili 63%. Komentarišući ove podatke, koordinatorka rada Ministarstva za evropske poslove izrazila je stav da su žene i dalje više angažovane u nižim organima koji obavljaju „težak posao“, dok se njihov broj i uticaj smanjuje na višim pozicijama, zbog strukturnih prepreka koje ženama onemogućavaju veći politički angažman⁹⁵

Vlada je u julu objavila javni poziv OCD da predlože po jednog predstavnika za članstvo u svakoj od 33 radne grupe za pregovaračka poglavlja. Racionalizacijom pregovaračke strukture u vezi sa učešćem OCD, prvobitni cilj je bio da se smanji brojno članstvo i podstaknu procesi integracije. Kao posljedica toga, inače mali broj ženskih OCD (6% ukupnog članstva)⁹⁶ je potpuno smanjen, dok su pregovori smanjeni i uglavnom svedeni na stručnost OCD u oblasti javne uprave, pravosuđa, borbe protiv korupcije ili ekologije⁹⁷. Uticaj specijalizovanih ženskih OCD koji su ranije učestvovala u radnim grupama⁹⁸ za Poglavlje 23 i Poglavlje 7 je narušen ostavljanjem bez ijednog predstavnika, dok je mogućnost da se zatraži prisustvo tokom sesije dodatno formalizovala debatu, umesto da bude interaktivna i produktivna.

KRITERIJUM G. VLADA SPROVODI PREPORUKE O RODNOJ RAVNOPRAVNOSTI UKLJUČENE U IZVJEŠTAJ O CRNOJ GORI

	2021	2022	Promena
13. U kojoj mjeri je vlada / su institucije implementirale preporuke o rodnoj	Umjereno	Umjereno	0

⁹² Posljednji slučaj je bila izrada Nacionalnog akcionog plana za implementaciju Istanbulske konvencije gdje članica RG predstavnica ČŽP. Ukupna komunikacija je podijeljena putem e-pošte u pisanoj formi, dok se grupa nikada nije sastala.

⁹³ OCD Institut Alternativa, Strateško planiranje prema Rječniku rodne procjene stepena rodne ravnopravnosti u sektorskim strategijama i njihovim akcionim planovima, 2022. Publikacija je dostupna na:

2022. Publication is at URL: <https://institut-alternativa.org/stratesko-planiranje-pod-rodnom-lupom/>

⁹⁴ Više informacija: <https://www.gov.me/dokumenta/cc6fef07-782f-4b78-8b15-fa851ccc3abf>

⁹⁵ Zvanično saopštenje koordinatorka Ministarstva evropskih poslova i ministra ekologije, prostornog planiranja i urbanizma Ane Đurović tokom panela posvećenog vidljivosti LBTQ žena u integracionim procesima. Više informacija o događaju na: <https://www.instagram.com/p/CmoctxnIsZf/>

⁹⁶ Value was provided in baseline Country Assessment Monitoring Report.

⁹⁷ CSO's are in the membership of 21 WG, while the rest of 12 WG remain without CSO's representatives. There is no single WCSO in the official membership of the WG. Publicly available decisions about the establishment of WG's are at URL: <https://www.eu.me>

⁹⁸ Maja Raičević from WRC in the WG 23, and Sandra Miličević from SCO "First multicultural women's organization in Montenegro – dialogue for unity" in the WG 7. For detailed structure of WG's see following link: <https://www.eu.me/en/home-3/>

ravnopravnosti uključene u Izvještaj o Crnoj Gori			
---	--	--	--

U izvještaju EK o Crnoj Gori za 2022. ocjenjuje se da je sveukupna implementacija reformi u vezi sa EU i dalje ograničena i bez vidljivog napretka ⁹⁹. Većina prošlogodišnjih preporuka u velikoj mjeri i dalje važe, dok se uvode dodatne obaveze u pogledu portfelja rodne ravnopravnosti u zemlji. U nastavku je pregled u kojoj mjeri su preporuke o rodnoj ravnopravnosti, date u Izvještaju za 2021. godinu, implementirane od strane nadležnih organa u zemlji.

Zvanične preporuke:

1. Unaprijediti pravni i institucionalni okvir kako bi se osigurao bolji pristup pravdi, procesnim pravima i besplatnoj pravnoj pomoći za žrtve kršenja ljudskih prava i zločina, posebno za djecu, žene, manjine, uključujući Rome i Egipćane, i lica s invaliditetom¹⁰⁰.

OBIM IMPLEMENTACIJE:

- Crna Gora je potpisala Protokol 16, uz Evropsku konvenciju za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda;
- Vlada je usvojila III periodični izvještaj o implementaciji Konvencije o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena (CEDAW) ¹⁰¹;
- Formirana je komisija za praćenje sprovođenja Nacionalne strategije za rodnu ravnopravnost 2021-2025 sa Akcionim planom 2021-2022, sastavljena od 24 predstavnika relevantnih institucija i OCD¹⁰².
- Usvojena je Strategija za zaštitu lica sa invaliditetom od diskriminacije i promociju jednakosti za period 2022-2027.
- Usvojena je Strategija za socijalnu inkluziju Roma i Egipćana u Crnoj Gori 2021-2025 i Akcioni plan za sprovođenje Strategije za 2021. godinu. U okviru Sekretarijata za socijalno staranje (Glavni grad Podgorica), formirana je Kancelarija za rješavanje pitanja pripadnika romske i egipćanske populacije.
- Vlada je usvojila Informaciju o izradi Nacionalnog izvještaja o ljudskim pravima u Crnoj Gori u okviru 4. ciklusa Univerzalnog periodičnog pregleda (UPR) za period 2018-2022.

Međutim, najvažniji zakoni i odredbe se odlažu i čekaju na usvajanje:

- Iako je usvojen Zakon o životnom partnerstvu osoba istog pola, čeka se njegovo usaglašavanje sa drugim zakonima i podzakonskim aktima.
- Zakon o pravnom prepoznavanju roda po osnovu samoodređenja još nije u proceduri.
- Vlada je formirala RG za izradu Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o zaštiti od nasilja u porodici, čije se usvajanje odlaže za 2023. godinu.

⁹⁹ Izvještaj EK o Crnoj Gori za 2022., strana 9.

¹⁰⁰ Izvještaj EK o Crnoj Gori za 2021., str.29

¹⁰¹ Dokument je na URL adresi:

<https://www.google.com/url?sa=i&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=0CAMQw7AJahcKEwio5fyAxp-AhUAAAAAHQAAAAAQAg&url=https%3A%2F%2Fwapi.gov.me%2Fdownload%2F9f773f9c-26f3-424c-a057-c048bec0605c%3Fversion%3D1.0&psig=AOvVaw1CyJyrmC9aOWs7PTwfdTgR&ust=1681911269953462>

¹⁰² Međutim, tokom izvještajnog perioda Komisija je održala **samo jednu konstitutivnu sjednicu** na koju su bili pozvani predstavnici ženskih organizacija civilnog društva (ŽOCD).

- Zakon o zabrani diskriminacije se kontinuirano odlaže i još uvijek nije usvojen¹⁰³.
- 2. Skupština treba da ojača profesionalne i stručne kapacitete svog administrativnog osoblja i poboljša zastupljenost žena u politici¹⁰⁴.

OBIM IMPLEMENTACIJE:

- Imenovane su i predsjednica i potpredsjednica Skupštine.
- Skupština usvojila Akcioni plan za rodno odgovornu Skupštinu 2022-2024¹⁰⁵;
- Skupština je organizovala nekoliko okruglih stolova posvećenih unapređenju učešća žena u politici u Crnoj Gori ¹⁰⁶;
- Odbor za rodnu ravnopravnost u saradnji sa Misijom OEBS-a u Crnoj Gori je pokrenuo publikaciju: Značaj i uloga Skupštine u ostvarivanju rodne ravnopravnosti – Knjiga dobrodošlice za nove poslanice i poslanike¹⁰⁷.
- Administrativni službenici su pohađali obuke o rodno odgovornom budžetiranju (23 zaposlena iz različitih sektora), dok službenici koji rade u Odboru za rodnu ravnopravnost redovno pohađaju obuke i radionice u cilju unapređenja stručnosti i znanja o rodnoj ravnopravnosti.

Međutim,

- Još uvijek nema pokrenutih postupaka po osnovu kršenja Etičkog kodeksa, osim što govor mržnje i mizogini narativi dolaze i iz skupštinskih klupa¹⁰⁸.
- Iako je inicijativa za izradu prvog Zakona o skupštini¹⁰⁹ pokrenuta sredinom 2022. godine, viđena i kao prilika za uvođenje obaveznih kvota za manje zastupljeni rod, od tada ništa nije urađeno.
- 3. Nastavak primjene zakona o radu i razvoj kvalitetnih mjera zapošljavanja za mlade, žene, osobe sa invaliditetom, manjine i ugrožene osobe pogođene pandemijom¹¹⁰.
- Druge srodne preporuke: uspostaviti zakonodavne i nezakonodavne mjere usmjerene na ravnotežu između poslovnog i privatnog života¹¹¹; podići minimalnu starosnu dob za stupanje u brak, budući da praksa dogovorenih dječjih brakova u okviru zajednica Roma i Egipćana podstiče zabrinutost¹¹²;

Određeni napredak je evidentan u oblasti rada:

¹⁰³ Pošto prethodni nije bio u potpunosti usklađen sa pravnim tekovinama EU, nije pravio jasnu razliku između oblika i osnova diskriminacije, krivična politika nije usklađena sa drugim relevantnim zakonima.

¹⁰⁴ Detaljnu analizu o političkoj participaciji žena možete pronaći u Rodnoj analizi parlamentarnih izbora 2020. ČŽP-a¹⁰⁴. Potpuna preporuka u Izvještaju EK o Crnoj Gori za 2021., str.10

¹⁰⁵ Informacija je dostavljena u pisanom odgovoru 21. aprila 2023. godine, iz Skupštine, na zahtjev upućen iz ČŽP-a radi sprovođenja monitoringa istraživanja.

¹⁰⁶ Kao što je onaj koji je dostupan na URL adresi: <https://www.skupstina.me/me/dogadjaji/okrugli-sto-unapredenje-politickog-ucesca-zena-u-crnoj-gori>

¹⁰⁷ Dostupno na URL adresi: <https://api.skupstina.me/media/files/1670923737-knjiga-dobrodoslice-za-nove-poslanike-i-poslanice.pdf>

¹⁰⁸ Reakcija ŽOCD-a o govoru mržnje poslanika Evropskog parlamenta na URL adresi: <https://womensrightscenter.org/reagovanje-czp-na-izjavu-poslanika-slavena-radunovica/>

¹⁰⁹ Više informacija o ovome na URL adresi: <https://www.portalanalitika.me/clanak/durovic-jedan-od-izazova-ali-i-prioriteta-je-donosenje-zakona-o-skupstini>

¹¹⁰ Izvještaj EK o Crnoj Gori za 2021., str.88

¹¹¹ Isto, str.90

¹¹² Isto

- Ministarstvo rada i socijalnog staranja je formiralo *Radnu grupu za izradu Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o radu* u cilju njegovog daljeg usklađivanja sa Direktivom o ravnoteži između poslovnog i privatnog života. Prema Nacionalnom programu za usvajanje pravnih tekovina Evropske unije Crne Gore (MPAEU), njegovo usvajanje je predviđeno za treći kvartal 2024. godine¹¹³.
- Udio žena na evidenciji Zavoda za zapošljavanje je povećan sa 58,82% na 60,16%¹¹⁴. Na evidenciji nezaposlenih bilo je 10.934 osoba sa invaliditetom, od čega 61,78% žena. Iz tog razloga, Vlada je preduzela niz aktivnosti koje doprinose aktivaciji žena na tržištu rada i njihovom ekonomskom osnaživanju:
 - o Pokrenuta je kampanja „*Ne dijelimo stereotipe, dijelimo obaveze*“ na nacionalnom servisu i društvenim mrežama sa ciljem da se iznesu stavovi o neplaćenom kućnom radu¹¹⁵.
- *Strategija za razvoj ženskog preduzetništva u Crnoj Gori 2021-2024*, sa Akcionim planom za sprovođenje Strategije u periodu 2021-2022. Integracija rodno aspekta realizovana je i kroz *Program za unapređenje konkurentnosti privrede*.¹¹⁶
- Osnovana je *Radna grupa za ekonomsko osnaživanje žena* sastavljena od predstavnika organa vlasti, ženskih udruženja preduzetnica i sektora MSP i međunarodnih organizacija¹¹⁷.
- Usvojeni su *Nacionalna strategija za zapošljavanje 2021-2025 i propratni Akcioni plan za 2023. godinu*, koji obuhvataju ciljeve rodne ravnopravnosti i intersekcionalni pristup.
- Public Relation Agency d.o.o. P.R.A, u okviru SOPEES¹¹⁸, realizuje projekat „*Kampanje o ranim/prisilnim/ugovorenim brakovima, nasilju u porodici i prinudnom prosjačenju*“. Projekat finansira Evropska unija uz nacionalno sufinansiranje iz budžeta Crne Gore.
- Crveni krst Crne Gore nastavio je sa realizacijom projekata podrške poslovnim inkubatorima osnovanim na romskom području Konika¹¹⁹.

Ostale preporuke:

- *Dalje usklađivanje zakonodavstva sa Istanbulskom konvencijom i preporukama GREVIO u cilju usvajanja adekvatnih definicija rodno zasnovanog nasilja i nasilja u porodici, dok Izvještaj ističe da seksualno uznemiravanje još nije inkriminisano*¹²⁰.
- *Uložiti neophodna sredstva u uspostavljanje službi za podršku žrtvama u zdravstvenom i socijalnom sektoru, kao i usluga pružanja podrške porodici i terenskog rada*¹²¹.

OBIM IMPLEMENTACIJE:

- Ministarstvo rada i socijalnog staranja je formiralo Upravu za zaštitu od rodno zasnovanog nasilja i nasilja u porodici.

¹¹³ Informacija je podijeljena u ime Ministarstva rada i socijalnog staranja 3. maja 2023. godine.

¹¹⁴ Izvještaj Vlade o sprovođenju preporuka Evropske komisije koji se odnosi na period od juna 2021. do marta 2022. godine.

¹¹⁵ Isto

¹¹⁶ Isto

¹¹⁷ Isto

¹¹⁸ Sektorski operativni program za zapošljavanje, obrazovanje i socijalnu politiku 2015-2017. Isto

¹¹⁹ Devet (9) građana romske i egipćanske populacije registrovani su kao preduzetnici i obavljaju djelatnost u prostorijama koje im je dodijelio Crveni krst. Isto

¹²⁰ Isto, str.35

¹²¹ Isto, str.36

- Takođe, prvi put u 2022. godini, Ministarstvo rada i socijalnog staranja obezbijedilo je sredstva za usluge skloništa putem javnog poziva, a u skladu sa članom 8. Istanbulske konvencije¹²².
- **Međutim**, Usvajanje Nacionalnog plana za implementaciju Istanbulske konvencije se prolongira i još uvijek je u proceduri. Dokument u velikoj mjeri zavisi od Ministarstva finansija, koje tek treba da odobri budžet, odnosno RIA - *Izvještaj o sprovedenoj analizi procjene uticaja propisa*¹²³.
- Novi Zakon o socijalnoj i dječijoj zaštiti, kao i prateći podzakonski akti, čije se usvajanje očekuje, imaće za cilj da u potpunosti priznaju rodno zasnovano nasilje, nove korisnike i prilagođene usluge. Postoji i inicijativa za utvrđivanje standarda i cijene usluga, što će pojednostaviti buduće finansiranje. Jedan od prethodnih pokušaja u tom pogledu je propao zbog neusaglašenosti zakona i podzakonskih akata (uredbi) sa Istanbulskom konvencijom. S tim u vezi, skoro sav predstojeći rad zavisi od novog zakona¹²⁴. Međutim, upravo nestabilna politička situacija se smatra glavnim faktorom rizika koji značajno utiče na tempo procesa¹²⁵.
- *Vidjeti i evaluaciju napretka u okviru 1. zvanične preporuke.*

Ostale preporuke:

- *Podići minimalnu starosnu dob za stupanje u brak, jer praksa dogovorenih dječijih brakova u zajednicama Roma i Egipćana podstiče našu zabrinutost*¹²⁶;
- *Poboljšati kapacitet za otkrivanje velikih mreža trgovine ljudima, posebno radi seksualne eksploatacije*¹²⁷;

OBIM IMPLEMENTACIJE:

- Vlada je donijela Odluku o finansiranju usluga smještaja za smještaj djece i starih koji su žrtve trgovine ljudima, od 1. februara do 31. decembra, u iznosu od 60.000 eura. Ovo je bio alarmantan primjer moguće korupcije i propusta sistema u oblasti socijalne zaštite ugroženih grupa i finansiranja nevladinih organizacija, pošto je ovo sklonište vodila osoba poznata po tome što je osuđena za krivično djelo nasilničko ponašanje sa krivičnim djelom - protivpravno lišenje slobode dvoje maloljetnika. Organi vlasti nisu odgovorili na zahtjeve CŽP-a da zaštite najugroženije korisnike socijalnih usluga¹²⁸. Ministarstvo rada i socijalnog staranja je nastavilo da finansira nevladine organizacije koje su dobile negativne prijave i navode o kršenju prava djeteta.

¹²² Odgovor direktorke Uprave za zaštitu od rodno zasnovanog nasilja i nasilja u porodici, gđe Jovane Radifković na upit, koji je pisanim putem CŽP uputio resornom ministarstvu u procesu istraživanja. Ova informacija je primljena poštom 11. aprila 2023. godine.

¹²³ Usvajanje ovog strateškog dokumenta odlagano je više od dvije godine. Treba napomenuti i da je tokom 2022. godine, od 68 zakonskih predloga Vlade usvojeno 35, dok njih 10 nije imalo RIA obrazac¹²³ što ukazuje na potrebu koherentnijeg i jedinstvenog pristupa u zakonodavnom postupku.

RIA obrazac je na URL adresi: <https://wapi.gov.me/download-preview/d3531d5a-be6c-461d-a2e9-87b4ee4ecf7c?version=1.0>

¹²⁴ Pisani odgovor. Isto kao prethodno.

¹²⁵ Stav iznio načelnik prethodno navedene direkcije u pisanoj formi.

¹²⁶ Isto

¹²⁷ Isto, str.46

¹²⁸ U julu 2022 godine, CŽP je dobio informaciju da je Mitar Radonjić, bivši direktor NVO ISOP, izvršio nasilje nad djecom u državnom skloništu za borbu protiv trgovine ljudima koje vodi pomenuta NVO. CŽP je uputio hitan zahtjev o navodima resornom Ministarstvu socijalnog staranja, Ombudsmanu i Nacionalnom savjetu za prava djeteta, kojim predsjedava premijer. Organi vlasti do danas nisu dali povratne informacije, ali su mediji javili da je tužilaštvo pokrenulo krivičnu istragu. Rezultat nije poznat CŽP-u. Više na URL adresi: <https://www.portalanalitika.me/clanak/alarm-za-drzavu-osudivani-nasilnik-brine-o-zrtvama-nasilja>

- Tim za formalnu identifikaciju žrtava trgovine ljudima je nastavio sa redovnim radom.
- Usvojen Izvještaj o realizaciji Akcionog plana Strategije za borbu protiv trgovine ljudima za period 2019-2024, za 2020. godinu. Izvještaj je pratio realizaciju 48 aktivnosti. Od ukupnog broja aktivnosti, realizovano je 29 (62%), djelimično je realizovano 11 aktivnosti (21%), dok je nerealizovanih ukupno osam aktivnosti (17%).
- Izmjenama i dopunama Krivičnog zakonika, kao dijete je definisano svako lice mlađe od 18 godina, što podrazumijeva da će svako ko stupi u brak sa djetetom biti podvrgnut krivičnom gonjenju. Međutim, izmjene i dopune Krivičnog zakonika i Zakon o krivičnom postupku još uvijek nijesu usvojeni.

Uz ovo, EK je takođe prepoznala nedostatke u implementaciji i izvještavanju o rodno odgovornom budžetiranju. Prema ocjeni iz zvaničnog izvještaja Državne revizorske institucije, *Uspješno sprovođenje politike rodne ravnopravnosti u Crnoj Gori*¹²⁹, u Zakonu o budžetu za 2021. ima samo 26 (ili 17%) programa koji uključuju indikatore (iako bez orodnjavanja javnih politika), dok budžet za 2022. ne sadrži adekvatne rodno odgovorne indikatore (osim jednog, koji se odnosi na ekonomsko osnaživanje žena) koji mogu mjeriti uspjeh sprovođenja rodno odgovornih programa¹³⁰. Izvještaj Državne revizorske institucije takođe poziva na dalje usklađivanje Zakona o rodnoj ravnopravnosti sa međunarodnim ugovorima, opšteprihvaćenim standardima i odredbama relevantnih direktiva EU. Budućim izmjenama i dopunama treba definisati mjere politike za ostvarivanje i unapređenje rodne ravnopravnosti, uvesti obavezu vršenja rodne analize, jasno definisati institucionalni okvir za realizaciju politika rodne ravnopravnosti, kao i obaveze svih aktera da integrišu rodnu perspektivu u oblasti u kojoj djeluju¹³¹. Nacionalni mehanizam odgovornosti za rodnu ravnopravnost pokazuje slabosti čak i u onim oblastima gdje postoji odgovarajući normativni poredak i ostaje bez prijeko potrebne institucionalne memorije. Pored toga, Nacionalni savjet za rodnu ravnopravnost je potpuno nefunkcionalan i bez mjerljivih dostignuća od samog osnivanja.

KRITERIJUM H. PROGRAMIRANJE IPA III NA NACIONALNOM NIVOU DAJE PRIORITET RAVNOPRAVNOSTI POLOVA

	2021	2022	Promjena
14. U kojoj mjeri su nadležni državni organi konsultovali organizacije žena za izradu višegodišnjih indikativnih programa [IPA III Strateški odgovor]	Umjereno	Umjereno	0
15. U kojoj mjeri Višegodišnji indikativni program [IPA III Strateški odgovor] uključuje ciljeve rodne ravnopravnosti	Minimalno	Minimalno	-0.5 ↓
16. U kojoj mjeri godišnji indikativni programi ili akcioni dokumenti sadrže rodnu perspektivu	U potpunosti	Umjereno ¹³²	1

¹²⁹ Više na URL adresi:

<http://www.dri.co.me/doc/Izvještaj%20o%20reviziji%20uspjeha%20usješnost%20sprovođenja%20politike%20rodne%20ravnopravnosti.pdf>

¹³⁰ Isto

¹³¹ Zvanična preporuka Državne revizorske institucije, više u Izvještaju, strana 62.

¹³² Kako se tokom izvještajne godine nastavila praksa pogrešnog obilježavanja akcionih dokumenata IPA III, što u suštini znači da su svi akcioni dokumenti bili označeni sa GM1, bez ispunjavanja više od nekoliko indikatora rodni markera, procjena je napravljena na kvalitativan način, pokazujući unutrašnje nedosljednosti dokumenata koje je potrebno što prije podići na zvanični nivo.

IPA III Strateški odgovor je bio predmet javne rasprave krajem 2021. godine¹³³. Kako se navodi u Izvještaju sa javne rasprave, četiri učesnika su dala komentare na dokument¹³⁴, među njima samo jedna OCD (CŽP).

Ciljevi rodne ravnopravnosti su minimalno uključeni u Nacrt IPA III strateškog odgovora¹³⁵. Treba napomenuti da procenat izdvajanja sredstava za rodnu ravnopravnost u okviru Tematskog prioriteta 5: osnovna prava, iznosi samo 1,31% od ukupnog budžeta i procijenjeno je da će se realizovati od 2023. godine. Konačna verzija IPA III strateškog odgovora još nije dostupna niti usvojena. Međutim, CŽP je obaviješten da se Odgovor smatra „radnim dokumentom“ za IPA programiranje i otvoren je za reviziju i dodatne izmjene u skladu sa prioritetima koje su postavili EK i Vlada. Postoji određena mogućnost da se rodno pitanje pokrene u procesu implementacije i u vezi sa svakom programskom oblasti, ali nedostatak znanja stoji kao prepreka - kako to učiniti. Takođe, očit je nedostatak političke volje i liderstva, kao i nedostatak kadrovskih kapaciteta u samom resornom ministarstvu¹³⁶.

Iako sva tri aneksa akcionim dokumentima programirana za 2022. sadrže GM1, ne ispunjavaju sve tražene kriterijume, kao što je objašnjeno u kriterijumu D. Slijedi kratka analiza svakog dokumenta.

1. **ANEKS 1 - Akcioni dokument za EU za integrisano upravljanje granicom**: Rodna ravnopravnost je označena kao značajan cilj, ali sam dokument ne ispunjava sve kriterijume koje treba označiti kao GM1. Rodna ravnopravnost je inkorporirana u glavno poglavlje, i u okviru rodne ravnopravnosti i u okviru odjeljka o ljudskim pravima. Postoji i jedan specifičan indikator koji se odnosi na podatke razvrstane po rodu, a u vezi su sa zapošljavanjem službenika Granične policije. Predviđeno je ukupno finansiranje od 15 000 000 EUR, ali nije moglo da se utvrdi koliko bi tačno bilo potrošeno na ciljeve rodne ravnopravnosti. Više pažnje bi se moglo usmjeriti na rodno osjetljive aktivnosti u okviru razvoja mjera za Prioritet 8: *Poštovanje, zaštita i promocija osnovnih ljudskih prava, obuka, istraživanje i inovacije*, posebno u smislu trgovine ljudima, koja počinje u svrhu seksualne eksploatacije, gdje su žene nesrazmjerno pogođene. Iako ova akcija podržava reforme upravljanja javnim finansijama, ona ne uključuje komponentu rodnog budžetiranja.
2. **ANEKS 2 - Akcioni dokument - EU za reformu javne uprave**¹³⁷: Rodna ravnopravnost je označena kao značajan cilj¹³⁸. Implementacija ovog cilja će se postići kroz podršku rodnoj ravnopravnosti i uvođenjem rodne ravnopravnosti u javnu upravu i upravljanje javnim finansijskim resursima i na taj način doprinijeti Cilju 4 Strategije rodne ravnopravnosti EU 2020-2025. Rod se pominje u analizi konteksta, kao i u odjeljku o orodnjavanju javnih politika. Ciljevi su navedeni tako da budu razvrstani po polu, gdje je

¹³³ Više informacija na: <http://eusluge.euprava.me/eParticipacija/Item/DefaultMobile.aspx?Id=706>

¹³⁴ Spisak komentara i više informacija na:

<file:///C:/Users/Korisnik/Downloads/Izvie%C5%A1taj%20sa%20javne%20rasprave.pdf>

¹³⁵ Nacrt IPA III strateškog odgovora za Crnu Goru na <https://www.gov.me/dokumenta/fd797b2b-a3d3-4f9e-b148-e792cf2ce089>

¹³⁶ Informacija je prenijeta tokom intervjua sa Irenom Bošković, savjetnicom glavnog pregovarača i šeficom sektora za fondove EU, koji je organizovan 17. maja 2023. godine.

¹³⁷ Akcioni dokument na URL adresi: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2022-12/C_2022_9162_F1_ANNEX_EN_V3_P1_2341612.PDF

¹³⁸ Konkretni ciljevi su direktno povezani sa prioritetima Strategije PAR i Programa upravljanja javnim finansijama, fokusirajući se na one teme koje su zajedničke za oba strateška dokumenta i stoga podrazumijevaju koordiniran pristup (kao dio prioriteta zemlje) njihovoj implementaciji: kredibilne i održive javne politike, efikasno pružanje usluga zasnovano na potrebama građana i privrede, povećana odgovornost i transparentnost rada javnih institucija, uključujući transparentno javno finansiranje, bolje mehanizme upravljanja ljudskim resursima (ULJR) u javnoj upravi i efikasniji sistem upravljanja javnim investicijama. Iz tog razloga, ovaj AD smatramo važnim i za indikator 25.

to prikladno, i da se predvidi mjerenje u okviru rodni indikatora. Ukupno finansiranje iznosi 14 000 000 EUR, dok se ne može ući u trag tome koliko bi se potrošilo na ciljeve rodne ravnopravnosti. Ono što nedostaje je posvećenost praćenju i izvještavanju o rezultatima rodne ravnopravnosti postignutim projektom u fazi evaluacije, a zbog čega ovaj dokument ne ispunjava jedan od ukupno pet kriterijuma Odbora OECD-a za razvojnu pomoć, potrebnih za oznaku GM1.

Akcija se fokusira na neke od najizazovnijih ciljeva PAR Strategije i Programa reforme upravljanja javnim finansijama, posebno na one koji međusobno povezuju javnu upravu i upravljanje javnim finansijama.¹³⁹ Ovo će se postići kroz podršku rodnoj ravnopravnosti i uvođenju rodni pitanja u javnu upravu i upravljanje javnim finansijama. Program reforme upravljanja javnim finansijama 2022-2026. i povezane sporedne strategije, odnose se na uključivanje roda, zelene i socijalne zaštite u planirane aktivnosti i uključuju rodne indikatore¹⁴⁰. Pažnju zavređuje i uvođenje rodno odgovornih lokalnih politika, uključujući rodno odgovornu procjenu uticaja zakonodavstva i rodno odgovornog budžeta. Shodno tome, Aneks 2 Akcionog dokumenta EU za PAR uključuje sljedeći indikator: *Izrađen polugodišnji i godišnji izvještaj o učinku budžeta, uključujući rodne indikatore (do 2024.)*.

3. **ANEKS 3 - Akcioni dokument za Instrument za evropske integracije (EUIF)**¹⁴¹: Rodna ravnopravnost je označena kao značajan cilj. Predviđeno je da uvođenje rodne ravnopravnosti bude jedan od ishoda programa i da bude praćeno podrškom aktivnostima vezanim za rodnu ravnopravnost. Na primjer, rod je integrisan u Rezultat 1 koji se odnosi na Ishod 2 (Unapređenje i adekvatno komuniciranje procesa pristupanja EU) naime 2.2. Podrška uvođenju rodne ravnopravnosti u politički dijalog, reforme i upravljanje IPA i nacionalnim fondovima; i prateće aktivnosti - podrška uvođenju rodni pitanja u politički dijalog, reforme i upravljanje IPA i nacionalnim fondovima. Dokumentom je predviđeno da se ova akcija sprovodi u indirektnom upravljanju sa UNDP-om¹⁴². Ukupno finansiranje iznosi 8 720 000 EUR, od čega se 3 500 000 EUR dodjeljuje kroz indirektno upravljanje sa međunarodnim organizacijama (UNDP, UNICEF i UNOPS). U odgovoru iz resornog Ministarstva, okvirno će 500.000 EUR biti potrošeno na ciljeve rodne ravnopravnosti kroz saradnju sa UNDP. Iako ova akcija podržava reformu upravljanja javnim finansijama, ona ne uključuje komponentu rodni budžetiranja, niti postoji jasna posvećenost praćenju implementacije ciljeva rodne ravnopravnosti, što bi trebalo poboljšati kako bi dokument bio opravdano potpisan sa GM1.

KRITERIJUM I. NACIONALNI ZAVODI ZA STATISTIKU PRIKUPLJAJU PODATKE RAZVRSTANE PO POLU

	2021	2022	Promjena
17. Zemlja ima ažurirani Indeks rodne ravnopravnosti (GEI) na nacionalnom nivou	Ne	Ne	0
18. Da li nacionalni zavodi za statistiku objavljuju izvještaj sa lako dostupnim podacima razvrstanim po rodu, koji je	Umjereno	Umjereno	0

¹³⁹ Isto kao iznad.

¹⁴⁰ Isto

¹⁴¹ Akcioni dokument na URL adresi: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2022-12/C_2022_9162_F1_ANNEX_EN_V3_P1_2341613.PDF

¹⁴² Predviđeni subjekt je odabran na osnovu sljedećih kriterijuma: priroda akcije, operativni kapacitet i dodata vrijednost subjekta. Imajući u vidu iskustvo UNDP-a u pogledu rodne ravnopravnosti, UNDP će nastaviti da radi sa Vladom na implementaciji nacionalne strategije.

dovoljan za javnu upotrebu (na osnovu publikacije Žene i muškarci)			
--	--	--	--

Prvi **Indeks rodne ravnopravnosti** za Crnu Goru objavljen je 2019. godine, sa ukupnom ojenom 55, dok je za EU-28 prosjek 68,6¹⁴³. Naredni GEI se očekuje za 2023. godinu. Državni zavod za statistiku je već obradio sve potrebne podatke, ali je na UNDP-u, kao međunarodnom partneru angažovanom u ovom procesu, da pruži dalju analizu i utvrdi dinamiku objavljivanja¹⁴⁴.

Svake dvije godine, **Nacionalni zavod za statistiku** (MONSTAT) objavljuje publikaciju pod nazivom **Žene i muškarci u Crnoj Gori**¹⁴⁵. Izdanje za 2022. ostaje skoro isto strukturirano kao i prethodnih godina. Međutim, podaci iz istraživanja o uslovima života i bezbjednosti žena - RZN 2021 uključeni su u najnoviju publikaciju. Za razliku od prethodnih slučajeva, nema podataka o ranim brakovima¹⁴⁶. Dokument još uvek ne pruža potrebnu analizu konteksta, umrežavanje podataka, niti se poziva na politike, odredbe i nacionalne mehanizme rodne ravnopravnosti. Međutim, zbog nedostatka ljudskih resursa i ovlašćenja, službenici MONSTAT-a nemaju pravo da sačinjavaju kvalitativnu analizu i daju reference o široj društvenoj uslovljenosti podataka¹⁴⁷. Takođe, ne postoji statistika koja se vodi u odnosu na rod i pol kao posebne kategorije¹⁴⁸.

Osim toga, publikacija daje podatke o brakovima i razvodima, ali ne postoji statistika o samcima i udovcima/udovicama, razvrstana po polu i starosti, iako su ti podaci dostupni i u drugom istraživanju Monstat-a. Takođe, nema podataka o: rodnom jazu u platama; prosječnim penzijama po rodu; starosti lica koja su prvi put postala roditelji (majke i očevi); porodičnim jedinicama po tipu domaćinstava (npr. vanbračni život sa i bez djece, neoženjeni muškarci i neudate žene sa djecom, neoženjeni muškarci i neudate žene koje žive same); u publikaciji nedostaju svi podaci o zdravlju, iako je Nacionalni institut za javno zdravlje jedan od proizvođača zvanične statistike i oni se mogu odnositi na stopu obolijevanja, uzrok smrti, smrtnost majki, abortuse ili abortuse na osnovu roda itd. Rodna statistika o prosječnom korišćenju vremena, raščlanjena prema starosti i porodičnom statusu, bila bi više nego korisna za informisanje budućih politika o ravnoteži između poslovnog i privatnog života i prilagođavanje efikasnih mjera.

U cilju unapređenja procesa širenja statističkih podataka, MONSTAT je krajem 2021. godine unaprijedio izgled i sadržaj saopštenja u skladu sa Kalendarom objavljivanja statističkih podataka. Takođe, počeli su da promovišu rezultate zvanične statistike, koristeći društvene mreže (Twitter i LinkedIn).

KRITERIJUM J. NACIONALNA TIJELA ODGOVORNA ZA EU INTEGRACIJE IMAJU SLUŽBENIKE SA EKSPERTIZOM U DIJELU RODNIH PITANJA

	2021	2022	Promjena
--	------	------	----------

¹⁴³ Komar, Olivera, UNDP, Indeks rodne ravnopravnosti 2019, dostupno na:

<https://www.undp.org/montenegro/publications/gender-equality-index-2019>, videti i:

<https://eige.europa.eu/gender-equality-index/2022/country>

¹⁴⁴ Informacija je razmijenjena tokom sastanka sa predstavnicima MONSTAT-a, Snežanom Remiković, potpredsjednicom, Milenom Vukotić iz Odeljenja za socijalne usluge i uslove života i Jovanom Živković iz Odeljenja za pravosuđe, prosvjetu i kulturu, organizovanim u četvrtak, 21. aprila 2023. godine.

¹⁴⁵ Vidjeti i URL: https://www.monstat.org/cg/publikacije_page.php?id=212

¹⁴⁶ Objasnjeno nam je da se ovi podaci prikupljaju svakih pet godina u saradnji sa UNICEF-om, tako da bi se, ako se unesu, prikazali isti podaci kao u prethodnom izdanju.

¹⁴⁷ Takođe objašnjeno u gornjem intervjuu.

¹⁴⁸ Uspješno sprovođenje politike rodne ravnopravnosti u Crnoj Gori, zvanični izvještaj Državne revizorske institucije, više na URL adresi:

<http://www.dri.co.me/doc/Izvještaj%20o%20reviziji%20uspjeha%20Usješnost%20sprovođenja%20politike%20rodne%20ravnopravnosti.pdf>

19. Obim u kojem postoji rodna ekspertiza u vladinom tijelu odgovornom za evropske integracije	Minimalno	Minimalno	0
20. % osoblja obučenog za rodnu ravnopravnost u nacionalnom tijelu nadležnom za evropske integracije	Minimalno	54,2%	0.5
21. Obim u kojem se kontakt osobe za rodna pitanja konsultuju u IPA programiranju	Minimalno	Minimalno	0
22. Obim u kojem stručnost o rodnoj ravnopravnosti postoji u nacionalnim statističkim zavodima	Ne može se zaključiti	Minimalno	Ne može se zaključiti

Nacionalni mehanizam za promovisanje rodne ravnopravnosti, u okviru kojeg bi kontakt osoba za rodna pitanja trebalo da ima važnu koordinacionu ulogu, još uvijek je slab i neefikasan. Institucionalno, nedostaje sveobuhvatan i koherentan okvir za postizanje i unapređenje rodne ravnopravnosti u praksi, jer većina nadležnih i drugih državnih organa, često nije dosljedna ili dovoljno posvećena izvršavanju svojih zakonskih obaveza, ili njihovi zaposleni nisu obučeni za sprovođenje rodne politike¹⁴⁹. Prema istraživanju UNDP-a o javnoj upravi¹⁵⁰, kontakt pozicije – osobe zadužene za implementaciju rodne ravnopravnosti, nisu upoznate, niti imaju evidenciju o ukupnom broju zaposlenih u svojoj ustanovi/organu, koji su prošli obuku iz oblasti rodne ravnopravnosti. Preciznu evidenciju o tome, za državnu upravu uopšteno, vodi Uprava za ljudske resurse¹⁵¹.

Tokom intervjuja, članovi pregovaračke strukture izrazili su zabrinutost zato što su djelimično ili nedovoljno upoznati sa svojom ulogom, pravima i obavezama u pregovaračkom procesu. Oni su saglasni da interna komunikacija, očigledno, treba da ostane jedan od prioriteta u narednom periodu¹⁵².

U Ministarstvu evropskih poslova ne postoji činovnik koja se bavi isključivo pitanjima rodne ravnopravnosti. Po potrebi, on je obično upućen na rukovodioca, koji ima prethodno stečeno iskustvo u oblasti rodne ravnopravnosti, ali pokriva potpuno drugu poziciju (zadužen je za koordinaciju programima INTERREG). Kada je riječ o službenicima obučenim za pitanja rodne

¹⁴⁹ Nalazi i preporuke o nacionalnim politikama rodne ravnopravnosti su citirani iz Izvještaja Državne revizorske institucije, op.cit. strana 15.

¹⁵⁰ Istraživanje o stavovima i percepcijama o rodnoj ravnopravnosti građana i zaposlenih u javnoj upravi je sproveo Ipsos Strategic Marketing za potrebe Kancelarije UNDP-a u Crnoj Gori. Više informacija na URL adresi:

<https://www.me.undp.org/content/dam/montenegro/docs/publications/ISTRAZIVANJE%20Stavovi%20i%20percepcije%20zaposlenih%20u%20javnoj%20upravi%20o%20rodnoj%20ravnopravnosti.pdf>

¹⁵¹ Naime, u okviru programa stručnog usavršavanja, planirano je nekoliko redovnih, opštih obuka iz oblasti rodne ravnopravnosti na godišnjem nivou, ali ukoliko postoji veće interesovanje, obuke se mogu organizovati i češće na zahtjev državnog organa ili organa lokalne samouprave. Međutim, ova vrsta obuke nije obavezna za nove službenike i zaposlene. Više u Izvještaju Državne revizorske institucije, op.cit. strana 28. ČŽP se obratio Upravi sa upitom o broju zaposlenih u javnom sektoru obrazovanih u oblasti rodne ravnopravnosti, ali do danas nije dobio odgovor.

¹⁵² Formirati Nacrt strategije o komuniciranju procesa pristupanja Crne Gore EU 2023-2026, podaci se prikupljaju u okviru projekta „Jačanje kapaciteta za ubrzanje procesa pristupanja Crne Gore Evropskoj uniji“, koji finansira Ministarstvo inostranih poslova Norveške, a sprovodi UNDP, u saradnji sa Kancelarijom za evropske integracije/Ministarstvom evropskih poslova i Generalnim sekretarijatom Vlade. Takođe, svaki peti član daje niske ocjene na pitanje u kojoj mjeri je zadovoljan količinom, strukturom i obimom informacija koje su im bile dostupne tokom pregovora. Više od polovine smatra da bi sastanke radnih grupa trebalo češće organizovati (ocjene 4 i 5 na skali od 1 do 5), 68,8% smatra da bi bila neophodna redovna i blagovremena komunikacija o svim relevantnim pitanjima, uz razmjenu informacija o napretku u svim oblastima pregovora, a 71,3% smatra da je potrebna jasnija podjela zadataka unutar radne grupe. Isti procenat članova smatra da treba unaprijediti znanja i veštine članova radne grupe.

ravnopravnosti, njih 38 (koji rade u *Generalnom direktoratu za evropske fondove*) učestvovalo je na obuci koju je organizovao UNDP, što čini 54,2% od ukupnog broja zaposlenih u Ministarstvu evropskih poslova¹⁵³.

U prethodnom periodu, u okviru *Direktorata za pristupanje i pravnu tekovinu EU*, osnovano je *Odjeljenje za politička pitanja EU*, koji može da prati sprovođenje aktivnosti u cilju unapređenja rodne ravnopravnosti u javnoj upravi. Nažalost, zbog „odliva kadrova“ iz Ministarstva, Odjeljenje je svedeno na nekoliko zaposlenih koji pokrivaju sva 33 poglavlja i treba da, za kratko vrijeme i sa malo znanja, promoviraju rodnu agendu na značajnijem nivou¹⁵⁴.

Ministarstvo evropskih poslova se bavi pitanjima rodne ravnopravnosti u koordinaciji Radne grupe za Poglavlje 23. To je urađeno kroz pripremu konkretnih preporuka državnim organima i dostavljanje nezvaničnih diplomatskih nota o vladavini prava. Pored toga, plan treba da se blagovremeno pozabavi potrebom za sektorskim orodnjavanjem javnih politika¹⁵⁵. Ono što bi u tom pogledu trebalo smatrati potencijalnom preprekom je isključenje rodne ekspertize, koja uglavnom dolazi od ŽOCD-a, u postojećoj strukturi Radne grupe za Poglavlje 23, kao rezultat politike racionalizacije¹⁵⁶. Ministarstvo može dodatno da pokrene pitanje rodne ravnopravnosti na sjednicama Savjeta za vladavinu prava, kao radnog tijela Vlade koje okuplja najuglednije organe vladavinu prava.¹⁵⁷

Kada je u pitanju IPA, zvaničan stav je da se rodna perspektiva uvodi kroz svaki korak pripreme i programiranja projekta, implementacije, praćenja i evaluacije¹⁵⁸. Istovremeno, ministarstvo sprovodi obuke (kroz konkretne projekte) u cilju unapređenja kapaciteta donosilaca odluka i državnih službenika za uključivanje rodni pitanja u IPA programe. Činjenica da se znanje o rodnoj ravnopravnosti zaposlenih u IPA povećalo tokom izvještajnog perioda, može se pripisati obuci koju je u okviru ove akcije organizovao jedan od potkorisnika granta ČŽP-a, odnosno NVO Institut alternativa. Obuka je bila posvećena unapređenju kapaciteta zaposlenih u IPA sektorima u različitim ministarstvima o tome kako pristupiti uvođenju rodne ravnopravnosti u buduće akcione dokumente. Neki otkriveni napredak u uključivanju rodne komponente u programske aktivnosti objašnjen je u Kriterijumu D ovog izvještaja. Međutim, i dalje postoji potreba za dodatnim obukama kako bi se unaprijedilo znanje o svim kriterijumima koje je potrebno primijeniti u pogledu sistema označavanja Odbora OECD-a za razvojnu pomoć.

Što se tiče Državnog zavoda za statistiku, u okviru različitih sekcija¹⁵⁹ u Sektoru za socijalnu statistiku i demografiju, svi podaci su prikupljeni i razvrstani po polu. Zavod takođe nudi statističku obradu postojećih podataka na zahtjev i bez naknade. Trenutni broj zaposlenih ostaje nešto iznad 50% od broja radnih mjesta, predviđenih u organizacionoj šemi. EK se takođe stalno

¹⁵³ Informaciju dala Irena Bošković, savjetnica glavnog pregovarača i šefica sektora za EU fondove, putem e-maila 31. maja 2023. godine.

¹⁵⁴ Informacije su podijeljene tokom intervjua sa Irenom Bošković, savjetnicom glavnog pregovarača i šeficom sektora za EU fondove, koji je organizovan 17. maja 2023. godine.

¹⁵⁵ Zvaničan odgovor Ministarke evropskih poslova, Jovane Marović, poslat potkorisniku granta ČŽP-a, Uniji slijepih, dana 30. septembra 2022. godine, na zahtjev za informisanje o koracima koje je Vlada preduzela u cilju daljeg ostvarivanja rodne ravnopravnosti u procesima evropskih integracija. Kompletan odgovor, zajedno sa ostalim propratnim aneksima, priložen je projektnoj dokumentaciji i dostavljen ČŽP-u i timu Reactor-a na reviziju.

¹⁵⁶ Više o tome vidjeti u Kriterijumu F.

¹⁵⁷ Iz pisanog odgovora Ministarke za evropska pitanja, vidjeti naprijed.

¹⁵⁸ Isto kao prethodno.

¹⁵⁹ Organizaciona struktura MONSTAT-a je na URL adresi:

[https://www.monstat.org/uploads/files/slobodan%20pristup%20informacijama/SEMA%20SISTEMATI%20ZACIJE%205%20\(2\).pdf](https://www.monstat.org/uploads/files/slobodan%20pristup%20informacijama/SEMA%20SISTEMATI%20ZACIJE%205%20(2).pdf)

bavi nedostatkom prostornih kapaciteta¹⁶⁰. Ne postoji radno mjesto koje ima posebno pravo da pruži rodnu analizu, niti postoji poseban odjeljak za rodnu statistiku.

ZAKLJUČAK

Sve u svemu, uključivanje rodnih pitanja u proces pristupanja EU poboljšalo se za otprilike 14% od 2021. do 2022. godine.

Evropska komisija nedvosmisleno poziva Crnu Goru da se fokusira na cilj i dostavi vidljivije rezultate u sprovođenju reformi u vezi sa EU. Ne samo da su na snazi ostale prošlogodišnje preporuke, već i Izvještaj EK o Crnoj Gori za 2022. uvodi dodatne obaveze u pogledu rodne ravnopravnosti u zemlji. Ovaj pozitivan trend u orodnjavanju javnih politika mjeri se skoro dvostrukim povećanjem zvaničnih i drugih preporuka koje se tiču rodne ravnopravnosti. Međutim, još uvijek ima prostora za poboljšanje. Moguć put za napredak u ovoj oblasti, mogao bi biti uključivanje onih javno dostupnih podataka razdvojenih po polu, koji su u vezi sa javnom upravom i funkcionisanjem institucionalnih mehanizama rodne ravnopravnosti, u analizu konteksta poglavlja. Podaci dati u osnovnom Izvještaju o procjeni zemlje, uključujući i onaj koji je predstavljen u ovom dokumentu, takođe treba uzeti u obzir u budućem izvještavanju prema EK. Bolja sinhronizacija sa ključnim sektorima je prioritet koji je prepoznat i u Planu implementacije na nivou zemlje kao proces kojem je potrebno pažljivo praćenje rodne ravnopravnosti. Proces revizije Plana implementacije na nivou zemlje, najavljen je u izveštajnom periodu, ali je planiran za 2023. godinu i uključivao bi konsultacije sa ŽOCD.

Delegacija EU u Crnoj Gori ostaje responzivna i inkluzivna, kada su u pitanju ŽOCD. Međutim, strukturalni dijalog između delegacije EU i ŽOCD, koji bi omogućio redovniju razmjenu znanja i informacija, još uvijek nije uspostavljen. Dijalog sa civilnim društvom o ženama, miru i bezbjednosti, ne odvija se, niti je neko od osoblja Delegacije EU obučen po ovim pitanjima. Vidljiv napredak je zabilježen kada su u pitanju obuke o rodnoj ravnopravnosti među rukovodiocima. Ništa nije promijenjeno u vezi sa položajem kontakt pozicije za rodna pitanja (Gender Focal Point - GFP) u Delegaciji EU.

Kada se uzme u obzir **rodna analiza** pojedinih sektora, postoje određeni pozitivni pomaci, ali oni uglavnom proizilaze iz sektora civilnog društva. Razvoj kapaciteta potkorisnika granta ČŽP-a u okviru ove *akcije*, rezultirao je sa šest publikacija koje doprinose rodnoj perspektivi procesa EU integracija. S druge strane, orodnjavanje javnih politika na strateškom nivou, još uvijek je ispod zadovoljavajućeg nivoa. Ukratko, oko 37% od ukupnog broja aktivnih strategija je u potpunosti/djelimično uključeno.

Orodnjavanje javnih politika akcionih dokumenata je neznatno poboljšano u odnosu na osnovne vrijednosti iz 2021. godine. Međutim, još uvijek postoji prostor za jačanje aktivnosti vezanih za rodnu ravnopravnost u okviru programiranih akcija, posebno u analizi konteksta i sa većom posvećenošću praćenju i izvještavanju o rezultatima, u domenu rodne ravnopravnosti, a koji su ostvareni akcijom. Rodno odgovorno budžetiranje i slično izdvajanje sredstava i dalje se ne mogu pratiti.

¹⁶⁰ Više informacija o ovom nalazu u Izvještaju EK o Crnoj Gori za 2022. godinu, strana 72.

Rad **Ministarstva evropskih poslova** je u toku izvještajnog perioda postao transparentniji. Što se tiče internih kapaciteta, više od 50% od ukupno zaposlenih u *Generalnom direktoratu za evropske fondove*, prošlo je obuku o rodnoj ravnopravnosti, ali na nivou samog Ministarstva još uvijek nema činovnika koji je isključivo nadležan za rodnu ravnopravnost. Godišnji Program pristupanja Crne Gore, minimalno tretira pitanje rodne ravnopravnosti, računajući reference koje ne prelaze 2% od ukupnih odredbi dokumenta. Pored ovoga, treba obratiti pažnju na strukturu Programa, jer isti ne uključuje narativni pregled ostvarenih rezultata, niti izbor kratkoročnih i srednjoročnih prioriteta. Da ovo nije slučaj, dinamika pristupanja bi se mogla pratiti na mjerljiviji način. Ministarstvo nadgleda rad pregovaračke strukture u koju su žene uključene više od 60%, kako na nivou sastava RG, tako i na nivou šefova RG. Međutim, najnovije restrukturiranje pregovaračke strukture, ograničilo je uključivanje OCD kod jednog predstavnika, ostavljajući ga bez jedinstvenog ŽOCD-a i time sužavajući uključivanje pitanja rodne ravnopravnosti u agendu.

Konačno, kada je u pitanju efikasnost u sprovođenju preporuka EK, čak i ako je bilo nekih dostignuća (najviše u oblasti ekonomskog osnaživanja žena), propisi od vitalnog značaja, a koji se tiču borbe protiv rodno zasnovanog nasilja, i zakoni protiv diskriminacije, čekaju na usvajanje nekoliko godina. Uz sva preostala pitanja, praćena blagim zakonodavnim, ali i izvršnim odgovorom, rodna ravnopravnost u Crnoj Gori tek treba da bude prepoznata, ne samo kao strateška vrijednost, već i kao uporišna tačka koja horizontalno utvrđuje prisvajanje evropskih vrijednosti. Time određujući tempo pristupanja Crne Gore EU.

PREPORUKE

Preporuke za Izvještaj o procjeni zemlje za 2021. nisu posebno ispunjene i još uvijek ostaju, u velikoj mjeri, aktuelne.

ZA EU:

- 1) Nastaviti sa orodnjavanjem javnih politika u svim poglavljima u izvještajima zemalja, u skladu sa obavezama EU;
- 2) Bolje sinhronizovati izvještavanje sa ključnim sektorima koji su prepoznati u Planu implementacije na nivou zemlje;
- 3) Uključiti informacije o ženama koje učestvuju u mirovnim misijama i o sprovođenju akcionog plana Rezolucije 1325;
- 4) Unaprijediti dijalog i uključivanje ženskih organizacija prije sastanaka pododbora. Razmotriti dostavljanje zaključaka sa sastanaka odbora i pododbora za stabilizaciju i pridruživanje o pitanjima rodne ravnopravnosti.
- 5) Pokrenuti saradnju sa ŽOCD i onima koji rade na intersekcionalnom pristupu kroz strukturirani dijalog koji se organizuje najmanje jednom u toku kvartala.
- 6) Razmotriti uspostavljanje pozicije sa punim radnim vremenom za činovnika/cu za rodna pitanja u DEU, sa standardnim opisom posla, podrazumijevajući stručnost potrebnu za rad na ovoj poziciji, pristup donošenju odluka u okviru DEU, raspoložive resurse i odgovornosti u oba programiranja, kao i dijalog o politici po pitanju rodne ravnopravnosti.
- 7) Nastaviti dobru praksu razvoja rodni analiza specifičnih za sektore, kako bi se aktivno informisali o programima EU i domaćim programima/politikama na rodno orijentisan način;
- 8) Uključiti *praćenje sredstava* direktno dodijeljenih za ciljeve rodne ravnopravnosti i usmjerenih ka ŽOCD prilikom procjene ugovora potpisanih u okviru IPA III.

ZA VLADU:

- 1) Sveobuhvatno *ispuniti preporuke iz Izvještaja EK o Crnoj Gori*, bez odlaganja usvajanja odredaba od vitalnog značaja, a koje se tiču prava žena, posebno onih koja su ugrožena po osnovu rodno zasnovanog nasilja i nasilja u porodici;
- 2) *Povećati transparentnost i inkluzivnost SSP procesa*. Blagovremeno sprovesti pripreme sastanaka: ciljati specijalizovane ŽOCD koje mogu doprinijeti određenim temama na agendi; podijeliti fokusirani dnevni red sa ŽOCD znatno prije sastanaka; pozivati na dobrovoljni upis u ŽOCD na sastancima pododbora za SSP; posvetiti se sprovođenju aktivnosti dogovorenih tokom zaključaka sa sastanaka i zajednički procijeniti stepen sprovođenja;
- 3) *Pojačati orodnjavanje javnih politika u programskim aktivnostima IPA III*, tako što će se osigurati pažljivo praćenje sprovođenja ciljeva rodne ravnopravnosti u okviru akcionih planova i izvještavati o tome;
- 4) Organizovati *dodatne obuke* za lica koja rade u IPA sekcijama, kako bi unaprijedili njihovo znanje o svim potrebnim kriterijumima koje je potrebno primijeniti u pogledu sistema označavanja Odbora OECD-a za razvojnu pomoć;
- 5) *Proširiti Program pristupanja Crne Gore EU uključivanjem narativa* o postignutim rezultatima i precizirati kratkoročne i srednjoročne prioritete za svaki sektor;
- 6) Učiniti *proces javnih konsultacija obaveznim*, dodatno transparentnim i uključiti ŽOCD u prethodne konsultacije u okviru radnih grupa;
- 7) Rad sektorskih radnih grupa treba da bude *transparentniji*. Osigurati učešće ŽOCD i njihov direktan uticaj;
- 8) *Revidirati politiku „racionalizacije“* i uključiti ŽOCD u pregovaračke strukture kako bi se osiguralo suštinsko uvođenje rodne ravnopravnosti u buduće reforme;
- 9) Uvesti princip odgovornosti u rad *Nacionalnog savjeta za rodnu ravnopravnost* i inicirati neophodne promjene njegovog članstva, čime će postati funkcionalan;
- 10) *Povećati odgovornost budžetskih jedinica* u smislu izvještavanja o sprovođenju rodno odgovornih programa sa mjerljivim indikatorima;
- 11) *Proširiti rodnu statistiku* u dvogodišnjoj publikaciji *Žene i muškarci u Crnoj Gori*, uključivanjem više podataka i relevantne analize konteksta;
- 12) *Poboljšati rodnu ekspertizu* zaposlenih u Ministarstvu evropskih poslova i obezbijediti da svi službenici steknu osnovna znanja o rodnoj ravnopravnosti;
- 13) Razmotriti *institucionalizaciju pozicije sa punim radnim vremenom* za kontakt osobu za rodna pitanja u Ministarstvu evropskih poslova;
- 14) *Uspostaviti i podržati mrežu kontakt osoba* za rodna pitanja među ministarstvima, koja je ključna za dugotrajna sistematska dostignuća;
- 15) *Unaprijediti orodnjavanje javnih politika* u budućim sektorskim strategijama.

ANEKS 1. IZVORI PODATAKA

BIBLIOGRAFIJA:

- Radni dokument službenika Komisije Izvještaj o Crnoj Gori za 2021. *koji prati dokument* Saopštenje Komisije Evropskom parlamentu, Savjetu, Evropskom ekonomskom i socijalnom komitetu i Komitetu regiona, Saopštenje o politici proširenja EU za 2021. godinu;
- Radni dokument službenika Komisije Izvještaj o Crnoj Gori za 2022. *koji prati dokument* Saopštenje Komisije Evropskom parlamentu, Savjetu, Evropskom ekonomskom i socijalnom komitetu i Komitetu regiona, Saopštenje o politici proširenja EU za 2022. godinu;
- Komar, Olivera, Elezović, Sanja, imenovane u ime Ministarstva pravde, ljudskih i manjinskih prava, uz podršku Misije OEBS-a u CG, a za potrebe Generalnog sekretarijata Vlade, *Instrument/standardizovana uputstva za procjenu orodnjenosti strategija i zakona sa analizom orodnjenosti 27 važećih strategija u 2021. godini*;
- Komar, Olivera, UNDP, *Indeks rodne ravnopravnosti*, 2019;
- UNDP, Ministarstvo pravde, ljudskih i manjinskih prava i EU, *Profil rodne ravnopravnosti 2021*.
- Doprinos Centra za ženska prava Izvještaju EK o Crnoj Gori, *Prava žena u Crnoj Gori*, 2020;
- Centar za ženska prava, *Rodna ravnopravnost u javnoj upravi u Crnoj Gori*, 2022;
- Papović, Biljana et al.: Prvih 10 godina pregovora Crne Gore i EU : kroz prizmu (ne)ispunjavanja političkih kriterijuma za članstvo. Centar za demokratsku tranziciju, 2022.
- Pavičević Nikoleta, *Potencijali rane integracije Crne Gore u EU okvir za postizanje rodne ravnopravnosti*, Institut Alternativa, januar 2022.
- *Srednjoročna evaluacija sprovođenja Nacionalne strategije za rodnu ravnopravnost 2021-2025*, koju je izradilo Odeljenje za rodnu ravnopravnost Ministarstva za ljudska i manjinska prava.
- *Revizija uspjeha: Uspješnost sprovođenja politike rodne ravnopravnosti u Crnoj Gori – konačni izvještaj*, u izdanju Državne revizorske institucije, 2023.

ONLAJN IZVORI:

- www.womensrightscenter.org
- www.dokumenta.me
- www.pobjeda.me
- www.canu.me
- www.gov.me
- www.data.consilium.europa.eu
- www.neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu
- www.parlament.gv.at
- www.ec.europa.eu
- www.statista.com
- www.osce.org
- www.podgorica.me
- www.standard.co.me
- www.eu.me
- www.eusluge.euprava.me
- www.undp.org

- www.monstat.org
- www.skupstina.me
- www.youtube.com
- www.portalanalitika.com
- www.dri.co.me
- www.press.co.me
- www.institut-alternativa.org
- www.prcentar.me
- www.umhcg.com
- [www.hraction.com](http://www.hrraction.com)

SPISAK INTERVJUA I PISANA KOMUNIKACIJA:

- Intervju sa predstavnicima Državnog zavoda za statistiku (MONSTAT), Snežanom Remiković, potpredsjednicom, Milenom Vukotić iz Odjeljenja za socijalne usluge i uslove života i Jovanom Živković iz Odjeljenja za pravosuđe, prosvjetu i kulturu, organizovan u četvrtak, 21. aprila 2023. godine.

Pisani prilozi:

- Pisani odgovor ministarke evropskih poslova, Jovane Marović, dostavljen NVO Unija slijepih 30. septembra 2022. godine.
- Pisani odgovor direktorke Uprave za zaštitu od rodno zasnovanog nasilja i nasilja u porodici, Ministarstvo rada i socijalnog staranja, gđe Jovane Radifković, od 11. aprila 2023. godine.
- Pisani odgovor predsjednice Skupštine Crne Gore, Danijele Đurović, od 21. aprila 2023. godine.
- Pisani odgovor direktora Direkcije za rad u Ministarstvu rada i socijalnog staranja, Aleksandra Memčevića, od 25. aprila 2023. godine.
- Pisani odgovor Državnog zavoda za statistiku od 28. aprila 2023. godine.
- Pisani odgovor kontakt osobe za rodna pitanja u Delegaciji EU u Crnoj Gori, Mladenke Tešić, od 28. aprila 2023. godine.
- Pisani odgovor ministarke evropskih poslova, Jovane Marović, dostavljen NVO Unija slijepih 30. septembra 2022. godine.
- Intervju sa Irenom Bošković, savjetnicom glavnog pregovarača i šeficom sektora za fondove EU, održan 17. maja 2023. godine.

Zastupanje rodne perspektive u procesu pristupanja EU

Izvještaj o procjeni države

Crna Gora
2023.

Partnerska organizacija

WOMEN'S RIGHTS CENTER
CENTAR ZA ŽENSKA PRAVA